

ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

გიგა ჩიტიშვილი

**სოციალური მეწარმეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში
და მისი გავლენა ინოვაციური ბიზნესის გადაწყვეტილებებზე**

სამაგისტრო პროგრამა: ეკონომიკა

ნაშრომი შესრულებულია ეკონომიკის მაგისტრის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად

ნაშრომის მეცნიერ-ხელმძღვანელი:
პროფესორი ეთერ ხარაიშვილი

თბილისი
2019

ანოტაცია

ნაშრომში სოციალური მეწარმეობის განვითარების ისტორიულ-ეკონომიკური საფუძვლები და ის ნაბიჯებია განხილული, რომლებიც მეოცე საუკუნის მიწურულს ამ კონცეფციის განვითარების მიმართულებით გადაიდგა მთელ მსოფლიოში. ასევე, მიმოხილულია განსხვავებული თეორიული და მეთოდოლოგიური მიდგომები ევროპული და ამერიკული მოდელების შედარების საფუძველზე. სოციალური მეწარმეობის კონცეფციების უცხოური პრაქტიკების გაზიარებასთან ერთად, ნაშრომში გაანალიზებულია საქართველოში არსებული პრაქტიკა.

ექსპერტული ინტერვიუების საფუძველზე განხილულია სოციალური მეწარმეობის და ახლადდაფუძნებული, განვითარების პოტენციალის მქონე ბიზნეს სუბიექტების სამოქმედო გარემოს ნაკლოვანებები და უპირატესობანი, ასევე, შემუშავებულია რეკომენდაციები, რომლის შესრულების შემთხვევაშიც, ქვეყანაში ამ მიმართულების ეკოსისტემა განვითარდება.

Abstract

The following paper (Social Entrepreneurship Trends in Georgia and It's Influence on Innovative Business Decisions) reviews Social Entrepreneurship development trends, its historical and economic motifs. So forth, the paper analyses the basics of the concept development worldwide for the second half of the twentieth century. Dissimilar theoretical and practical approaches is also studied through comparison of European and American models. Moreover, the paper analyzes a well-established Georgian practice of the Social Entrepreneurship.

Paper concludes deficiencies and advantages of Social Entrepreneurship and Start-Up (newly established entrepreneurial entities with development potential) ecosystems in Georgia, based on Expert Interviews. Furthermore, the paper offers recommendations to support afore-mentioned entities through advancing the ecosystems in which they operate.

შინაარსი

ანოტაცია.....	2
შესავალი	4
თავი 1. თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები და უცხოური გამოცდილება სოციალური მეწარმეობის შესახებ.....	8
1.1. სოციალური მეწარმეობის განვითარების შესახებ თეორიული მიდგომები და ისტორიულ-ეკონომიკური საფუძვლები	8
1.2. სოციალური მეწარმეობის უცხოური გამოცდილება.....	13
თავი 2. სოციალური მეწარმეობა და ინოვაციების განვითარების შესაძლებლობები.....	22
2.1. მეწარმეობა და ინოვაციები.....	22
2.2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების მიმართულებები	27
2.3. სოციალური მეწარმეობის გავლენა ინოვაციურ გადაწყვეტილებებზე.....	32
თავი 3. სოციალური მეწარმეობის განვითარების პერსპექტივები.....	40
3.1. სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმები სოციალური მეწარმეობის განვითარების ხელშესაწყობად.....	40
3.2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების პრიორიტეტები და პერსპექტივები საქართველოში	46
დასკვნა და რეკომენდაციები.....	52
გამოყენებული ლიტერატურა.....	54
ექსპერტული ინტერვიუ #1, დანართი #1.....	57
ექსპერტული ინტერვიუ #2, დანართი #2.....	63
ექსპერტული ინტერვიუ #3, დანართი #3.....	68
ექსპერტული ინტერვიუ #4, დანართი #4.....	76
ექსპერტული ინტერვიუ #5, დანართი #5.....	81
დანართი #6.....	85
ექსპერტული ინტერვიუ #7, დანართი #7.....	90
ექსპერტული ინტერვიუ #8, დანართი #8.....	94

შესავალი

პრობლემის აქტუალობა

სოციალური მეწარმეობა, როგორც ახალი და ინოვაციური კონცეფცია ბიზნეს მიდგომებით სოციალური პრობლემების გადაწყვეტისათვის, მსოფლიოში XX საუკუნის 70-იან წლებში იდგამს ფეხს. მისი დინამიკური განვითარება კი 90-იანი წლებიდან იწყება და მას შემდეგ, სულ უფრო და უფრო მზარდ ინტერესს იწვევს სხვადასხვა ქვეყანაში.

სოციალური საწარმოდ განიხილება „*ორგანიზაცია ან საწარმო, რომელიც ახორციელებს სოციალურ მისიას სამეწარმეო, შემოსავლის მომტანი სტრატეგიებით*“.¹ მას შეიძლება განსხვავებული როლი დაეკისროს სხვადასხვა საზოგადოებაში, მისი საქმიანობის სფერო კი შეიძლება ძალზე განსხვავებული და მრავალფეროვანი იყოს. სოციალური საწარმო შეიძლება მიზნად ისახავდეს გარემოს დაცვითი პრობლემების მოგვარებას, ბაზარზე ნაკლებად კონკურენტუნარიან მდგომარეობაში მყოფი პირების დასაქმებას, საზოგადოების ზღვრული (მარგინალური) ჯგუფის წევრების მიერ წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის ხელშეწყობასა და სხვა ნებისმიერი პრობლემის გადაჭრას, რაც კონკრეტული სოციუმისთვის მწვავე საკითხია და საჭიროებს მდგრად გადაწყვეტას.

სოციალური საწარმოებს აქვთ კონკრეტული როლები საზოგადოებაში, რაც გულისხმობს იმას, რომ ისინი ორიენტირებულნი არიან სოციუმში არსებული გამოწვევების გადაწყვეტაზე. აღნიშნული გამოწვევები განზოგადებული სახით შეგვიძლია ასე წარმოვადგინოთ:

- დასაქმების ხელშეწყობა;
- სოციალური სერვისების მიწოდება;
- ეკონომიკური განვითარების და სამართლიანი ვაჭრობის ხელშეწყობა;
- საზოგადოებრივი ორგანიზაციების დამოუკიდებლობის ზრდის უზრუნველყოფა;
- გარემოსდაცვა;
- კულტურულ მიზნებზე ორიენტირება და სხვა.

აღნიშნული როლების შესრულებას სოციალური საწარმოების გარდა, ასევე, სხვა ორგანიზაციული ერთეულებიც ახორციელებენ, თუმცა, სოციალური მეწარმეობის

¹ სოციალურ საწარმოთა ალიანსი (აშშ) - <https://socialenterprise.us/about/social-enterprise/> (შემოწმდა: 04.06.2019).

შემთხვევაში მიდგომა არის განსაკუთრებული და გამორჩეული იმ თვალსაზრისით, რომ პრობლემური ამოცანის გადასაწყვეტად გამოიყენება მიზანზე ორიენტირებული საბაზრო სტრატეგია. მაგალითად, დასაქმებაზე ორიენტირებული სოციალური საწარმოები და მათი პრიორიტეტი ტრადიციული ბიზნეს ორგანიზაციებისგან იმით განსხვავდება, რომ ასაქმებენ მოწყვლადი ჯგუფის წევრებს (პირებს, რომლებიც გარკვეული მიზეზების გამო კარგავენ კონკურენტუპირატესობას შრომით ბაზარზე). რაც შეეხება ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლის ხელშეწყობაში სოციალურ საწარმოების წვლილს, ამის ნათელი მაგალითია „ესპანეთი, სადაც ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის 7% სოციალურ საწარმოებზე მოდის“.²

ერთ-ერთი გამორჩეული მახასიათებელია ის ფაქტიც, რომ სოციალური საწარმოების უმრავლესობა დაფუძნებულია საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ და მათი მიზანია საზოგადოებრივი ორგანიზაციების დონორებისგან დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფა სამეწარმეო საქმიანობით მიღებული მოგების შესაბამისად.

ზოგადად, სოციალური მეწარმეობა სოციალური ეკონომიკის ნაწილია, რომელსაც საერთაშორისო შრომითი ორგანიზაცია (WTO) განმარტავს, როგორც „კონცეფციას, რომელიც უკავშირდება საწარმოებს და ორგანიზაციებს, კერძოდ, კოოპერატივებს, არაკომერციულ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, ასოციაციებს, ფონდებს და სოციალურ საწარმოებს, რომლებიც სოლიდარობის პრინციპებზე დაყრდნობით აწარმოებენ სპეციფიკურ პროდუქტს ან სერვისს ეკონომიკური და სოციალური მიზნების მისაღწევად“³, აქედან გამომდინარე, მისი დანერგვა ქვეყნის ეკონომიკაში ამცირებს უმუშევრობის დონეს, ზრდის ეკონომიკური აქტიურობის მაჩვენებელს, ხელს უწყობს ეკონომიკის მწარმოებლურობის ამაღლებას და განვითარების ხელშეწყობას დასახული მიზნების შესრულებასთან თანხვედრით.

² „საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი“, კვლევა „სოციალური მეწარმეობა - საერთაშორისო გამოცდილება 10 ქვეყნის მაგალითზე“, თბილისი (საქართველო), 2010. 1-104, (გვ. 12, იხ. ელექტრონული ვერსია: http://segeorgia.org/FILES/doc/96_Socialuri-mecarmeoba_Kveknebi.pdf (შემოწმდა: 04.06.2019).

³ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Job Creation through the Social Economy and Social Entrepreneurship*; 2013, 1-166, ელექტრონული სახელმძღვანელო ხელმისაწვდომია ბმულზე: https://www.oecd.org/cfe/leed/130228_Job%20Creation%20throught%20the%20Social%20Economy%20and%20Social%20Entrepreneurship_RC_FINALBIS.pdf (შემოწმდა: 04.06.2019).

ამის ნათელი მაგალითია ფაქტი, რომ სოციალური ეკონომიკა ასაქმებს 11 მილიონ ადამიანს ევროკავშირში, რაც მთლიანად დასაქმებულთა რაოდენობის 6%-ს უტოლდება⁴.

მიზანი და ამოცანები

კვლევის მიზანია ინოვაციური პროდუქციის/სერვისის მწარმოებელი სოციალური საწარმოების და ახლადდაფუძნებული ბიზნეს ოპერატორების მიერ გადაწყვეტილების მიღების პროცესში არსებული ძირითადი სტიმულების გამოვლენისა და მათი კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე მთავარი გამოწვევების დაძლევის შესახებ რეკომენდაციების შემუშავება.

აღნიშნულის მისაღწევად დასახულია შემდეგი ამოცანები:

- სოციალური მეწარმეობის განვითარების ტენდენციების მიმოხილვა (საქართველოს მაგალითი);
- თვისობრივ-რაოდენობრივი მეთოდების შერჩევა და გამოყენება;
- საქართველოში მოქმედი ინოვაციური სოციალური საწარმოების და ახლადდაფუძნებული ბიზნეს ოპერატორების საქმიანობების, შედეგებისა და მიდგომების პრაქტიკული მაგალითების განხილვა;
- სოციალური მეწარმეობის განვითარების გავლენის მიმოხილვა ინოვაციური ბიზნესების გადაწყვეტილებებზე და სხვ.

კვლევის საგანი და ობიექტი

კვლევის საგანია საქართველოში დაფუძნებული სოციალური საწარმოები და ბიზნეს ოპერატორები, რომლებიც ქმნიან ინოვაციურ პროდუქტს/სერვისს ან/და ინოვაციური მეთოდებით ქმნიან პროდუქციას/სერვისს. კვლევის ობიექტია სოციალური მეწარმეობის განვითარებისთვის არსებული ეკოსისტემა საქართველოში.

თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები

⁴ European Commision, *Social Business Initiative, 2011: 1-14*, გვ.4, ელექტრონული სახელმძღვანელო ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/EN/1-2011-682-EN-F1-1.Pdf> (შემოწმდა 04.06.2019).

ნაშრომში გამოყენებულია თვისებრივი და რაოდენობრივი კვლევის მეთოდები. კერძოდ, თვისებრივი კვლევის თვალსაზრისით გამოყენებულია ჩაღრმავებული (ექსპერტული) ინტერვიუს მეთოდი, ხოლო რაოდენობრივი კვლევის თვალსაზრისით სტრუქტურიზებული ინტერვიუს მეთოდი, ასევე, ანალიზის, შედარებისა და სტატისტიკური ანალიზის მეთოდები. კვლევის საინფორმაციო ბაზაა მეცნიერთა ნაშრომები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ აღნიშნულ თემაზე ჩატარებული კვლევების მონაცემები, სამეცნიერო სტატიები და მსოფლიო სტატისტიკური მასალები სხვადასხვა სახელმწიფოების მაგალითებზე.

პრობლემის კვლევის მდგომარეობა

საკითხთან დაკავშირებული კვლევითი საქმიანობა საქართველოში განხორციელებული აქვს ორ ორგანიზაციას „საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრს“ და „არბაითერ სამარიტერ ბუნდს“, ასევე, ინდივიდუალ მკვლევარს, ირაკლი მხეიძეს, თუმცა, ავტორების მიერ ჩატარებული კვლევითი საქმიანობა ძირითადად ფარავს მხოლოდ სოციალური მეწარმეობის მიმართულებით არსებულ სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმებს, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების განვითარების შესაძლებლობებს სექტორში, არსებულ გამოწვევებსა და საუკეთესო პრაქტიკებს. წინამდებარე კვლევა კი აღნიშნულთაგან იმით განსხვავდება, რომ აანალიზებს იმ გარემოებებს, რაც კონკრეტულ სექტორს ახასიათებს და რაც შესაძლოა შემაფერხებელი/წამახალისებელი ფაქტორი აღმოჩნდეს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ამ ტიპის საქმიანობის წამოსაწყებად. კვლევა კომპლექსურად უდგება საკითხს და განიხილავს ბიზნეს კომპანიების ხელშემწყობი ეკოსისტემის განვითარების და სპეციფიკის გავლენას სოციალური მეწარმეობის განვითარებაზე, ხაზს უსვამს საქმიანობით დაინტერესებული პირების გადაწყვეტილებების მოტივაციას.

თავი 1. თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები და უცხოური გამოცდილება სოციალური მეწარმეობის შესახებ

1.1. სოციალური მეწარმეობის განვითარების შესახებ თეორიული მიდგომები და ისტორიულ-ეკონომიკური საფუძვლები

სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის მსგავსი მიდგომები ისტორიული თვალსაზრისით ანტიკური ეპოქიდან გვხვდება, მაგრამ, მისი ფორმალიზება, კონკრეტული კრიტერიუმების ჩამოყალიბებისა და მისი იურიდიულ ჩარჩოებში მოქცევა ევროპაში, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და კანადაში 70-იანი წლებიდან იწყება და აქტიურად, უკვე 90-იანი წლების შემდგომ იწყებს გავრცელებას.

სოციალური მეწარმეობა, არსებულ რეალობაში, სოციალური ეკონომიკის კონკრეტულ მიმართულებას წარმოადგენს, რომლის ფორმირების და განვითარების პროცესიც სოციალური სამართლიანობის (Social Justice) კონცეფციის ჩამოყალიბებას უკავშირდება.

სოციალური სამართლიანობა, როგორც ცნება, პირველად 1840 წელს გაჟღერდა და ფორმირების საწყის ეტაპზე ის ინერგებოდა რელიგიურ სწავლებებში, როგორც სამართლიანი ეკონომიკური წყობის ნაწილი. ის თავის თავში მოიაზრებს ეკონომიკურად და სოციალურად თანასწორი საზოგადოების ფორმირებასა და განვითარებას. თავდაპირველად ის წარმოადგენდა კათოლიციზმის წამყვან მიმართულებას.

1891 წელს, რომის პაპმა ლეო VIII-მ გამოსცა ნაშრომი, სადაც დაგმო როგორც კაპიტალიზმის, ისე სოციალიზმის გავლენები და მათი მიდგომები შრომითი უფლებებისადმი და კერძო საკუთრებისადმი. ის აცხადებდა, რომ „საზოგადოება უნდა ეფუძნებოდეს თანამშრომლობის ღირებულებას და არა შემინული კონფლიქტისა თუ შეჯიბრებითობის პრინციპს“⁵.

აღნიშნული შეხედულებები გაღრმავდა შემდგომი პაპების ეპოქაშიც და ძირითადად, XX საუკუნის მიწურულს კონცეფცია უკავშირდებოდა ინდივიდის მორალურ კანონს, რომელიც

⁵ Oxford Said Business School, Mari Marcel Thekaekara, Stan Thekaekara, *Social Justice and Social Entrepreneurship – Contradiction or Complementary*, 2017, 1-11, გვ.3, - ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: http://eureka.sbs.ox.ac.uk/764/1/Social_Justice.pdf (შემოწმდა: 06.06.2019).

გულისხმობდა საზოგადოების სოციალური სამართლიანობისკენ მიდრეკილებას იმ შემთხვევაში, თუ თითოეული ინდივიდი იზიარებს ამ ღირებულებას.

სოციალური სამართლიანობის პრინციპები შემდგომში გაზიარებულ იქნა სოციალური მეწარმეობის კონცეფციაში, რომელიც წარმოადგენს თავისუფალი, სოციალური ბიზნესის მოდელს, რომელიც ეყრდნობა ბაზრის ფუნქციონირებაში ჩაურევლობის პრინციპს და ორიენტირებულია სოციუმის კეთილდღეობაზე.

საინტერესოა პასუხი გაეცეს შეკითხვას, თუ რა ინსტიტუციონალურმა, კულტურულმა, პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ფაქტორებმა გამოიწვიეს პროცესების ამგვარი განვითარება ევროპაში.

II მსოფლიო ომის შემდგომი ხანა ხასიათდება ნაციონალური მოძრაობების აღორძინებით, ამავდროულად, ლიბერალური აზროვნება იმკვიდრებს საფუძველს და საზოგადოება იძულებული ხდება გააცნობიეროს დასავლური ქვეყნების მიერ ე.წ. კოლონიებისადმი მიყენებული ზიანი. დამოუკიდებლობისა და მოქალაქეების უფლების, ისევე, როგორც დემოკრატიულობის იდეა ვრცელდება და მასშტაბურ სახეს იძენს მსოფლიოს ბევრ სახელმწიფოში.

წარსულმა გამოცდილებამ და დაგროვილმა პრაქტიკამ, ბრძოლამ სიღარიბის წინააღმდეგ, გააერთიანა მსოფლიო მოთამაშეები სავაჭრო ბარიერების გაუქმების/შესუსტების იდეის გარშემო. ასევე, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგები სოციალური მეწარმეობის განვითარებაზე. სოციალისტური წყობილების კრაზი ფართოდ ინტერპრეტირდა, როგორც კაპიტალიზმის აღზევების ეპოქა, რის შედეგადაც საბაზრო ეკონომიკა ფართო მასების ფოკუსში მოექცა. კერძოდ, მიწათმფლობელებისა და ადგილობრივი კომპანიების მფლობელობაში არსებული ქონება გადავიდა უხილავი ხელის - ბაზრის მფლობელობაში. აღნიშნულმა ფაქტმა სრულიად შეცვალა სოციალური სამართლიანობის კონცეფციის მომხრეთა სტრატეგია. ბევრი სახელმწიფო ვერ ახერხებდა სოციალური უთანასწორობის დაძლევას, რაც იწვევდა ღარიბი მოსახლეობის კიდევ უფრო გაღარიბებას. სწორედ ამ დროს დადგა სოციალური საწარმოს მოდელის აუცილებლობა, როგორც წინაპირობა ზემოთაღნიშნული მიდგომის განხორციელებისთვის, ის არის მისიაზე ორიენტირებული შედეგი (Mission Related Impact).

სოციალური მეწარმეობის დაახლოებით 30 წლიანი გამოცდილების გაზიარებისას უამრავი ფაქტორია გასათვალისწინებელი, რომ გავავლოთ ზღვარი სოციალურ სამართლიანობასა და სოციალურ მეწარმეობას შორის. პოლიტიკური ძალაუფლება (შესაძლებლობა რომ ინტერესთა ჯგუფები ჩაერთონ იმ გადაწყვეტილებების მიღებაში, რომლებიც უშუალოდ მათ ყოფაზე ახდენს გავლენას) და სოციალური ძალაუფლება (ცხოვრების სტანდარტის გაუმჯობესება) არის ორი მნიშვნელოვანი ფაქტორი გრძელვადიანი და ეფექტური შედეგების მისაღწევად. სოციალური მეწარმეობის არსი კი, თავისი მრავალფეროვნებით, სწორედ ამ ორი ძალაუფლების შექმნის შესაძლებლობაში მდგომარეობს მარგინალური ჯგუფის წევრებისთვის.

სოციალური მეწარმეები ერთობლივად მუშაობენ იმისათვის, რომ უზრუნველყონ მაქსიმალურად მაღალი სოციალური გავლენა, ეს კი არის ხანგრძლივი შრომა, რომლის საბოლოო შედეგი სოციალური სამართლიანობის კონცეფციის ჩარჩოს ფარგლებში ექცევა.

სოციალური მეწარმეობა საშუალებას იძლეოდა ყოველგვარი მასობრივი არეულობების გარეშე დაწყებულიყო სოციუმში არსებული პრობლემების მოგვარება უშუალოდ, სამეწარმეო მიდგომების გამოყენებით. აღნიშნული პროცესების ნათელი მაგალითია სოციალური მეწარმეობის განვითარების პირველი იმპულსები ევროპაში, კერძოდ იტალიაში, სადაც, სოციალური მეწარმეობა, როგორც ტერმინი, 1980 წელს გაჟღერდა და ეს კონცეფცია ცდილობდა მოხალისე ჯგუფების მიერ შემუშავებული ინოვაციური ინიციატივების ფორმალიზების საშუალებების შექმნას. აღნიშნულის დემონსტრირებისთვის შეგვიძლია მოვიხსენიოთ ერთ-ერთი პირველი ევროპული სოციალური საწარმო „სანპატრიანო“ (SanPatignano).

სხვადასხვა ქვეყანაში სოციალური მეწარმეობის ეკოსისტემა განსხვავებული ფორმით ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა, შესაბამისად, განსხვავებული პრაქტიკა და გამოცდილება დაგროვდა. აღნიშნული გამოწვეულია სოციალური პრობლემების მრავალფეროვნებით, რომლის გადაჭრაზეც არის ორიენტირებული თითოეული სოციალური საწარმო მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოში.

ევროპის სახელმწიფოებს შორის იტალია პიონერი ქვეყანა იყო საკანონმდებლო ჩარჩოს მოწესრიგების თვალსაზრისით. 1991 წელს მიღებულ იქნა კანონი „სოციალური

კოოპერატივების“⁶ შესახებ. საინტერესოა ის ეკონომიკური საფუძვლები, რამაც იტალიაში სოციალური მეწარმეობის განვითარებას შეუწყო ხელი. 70-იანი წლების შემდგომ, ქვეყანაში გაიზარდა ქალთა მონაწილეობა დასაქმების ბაზარზე, ასევე, გაიზარდა ხანდაზმულთა რაოდენობა. ქვეყანა ისეთი გამოწვევების წინაშე დადგა, რაც დაკავშირებული იყო ე.წ. „პოსტ მატერიალურ სიღარიბესთან“ (Post-materialistic Poverties). ტრადიციული მოდელი კი ვერ პასუხობდა ისეთ საზოგადოებრივ პრობლემებს, როგორებიცაა ფსიქიკურ დაავადებებთან დაკავშირებული სერვისების უზრუნველყოფის ნაკლებობა, მიუსაფარ და ნარკოდამოკიდებულ პირთა რაოდენობის ზრდა, ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში პირთა დაუსაქმებლობის შედეგად მათი სამუშაო უნარების დაქვეითება და სხვ. უმუშევართა რაოდენობამ 70-იანი წლების 5%-იანი მაჩვენებლიდან 1990 წელს 12%-იან მაჩვენებელს⁷ მიაღწია. უკვე 1980-იანი წლებიდან, მკვიდრდება „სოციალური სოლიდარობის კოოპერატივის“ (Social Solidarity Co-operative) იურიდიული ფორმა, რომელიც მიზნად ისახავს შეზღუდული შესაძლებლობის და განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე ადამიანებისთვის სოციალური სერვისების მიწოდებას. 1991 წელს, სოციალური კოოპერატივების შესახებ „მიღებული კანონის ზემოქმედება იყო ძალიან დიდი. ამ კანონმა კომერციული საქმიანობის საშუალება მისცა არაკომერციულ ორგანიზაციებს, რასაც ისინი ადრეულ წლებში მოხალისეობრივად, მხოლოდ სურვილის შემთხვევაში აკეთებდნენ. ბევრი ასეთი ორგანიზაცია მუშაობდა ეგიდით “სოლიდარობა-სოციალური კოოპერატივები”, მაგრამ მათ არ ჰქონდათ კანონის, ლეგალური მხარდაჭერა”⁸.

იტალიაში დაძრული სოციალური მეწარმეობის განვითარების ტალღა ევროპის სხვა ქვეყნებზეც აქტიურად გავრცელდა.

ერთ-ერთ მაგალითად ასევე შეგვიძლია მოვიყვანოთ ესპანეთი. სოციალური მეწარმეობის საქმიანობის მსგავს აქტივობებს ესპანეთში სხვადასხვა ტიპის ფონდი თუ საზოგადოებრივი

⁶ Paul Gosling, *Social Enterprise London for Co-operative Solutions, Social co-operatives in Italy, 2003, 1-26*, გვ. 12. ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://socialeconomyaz.org/wp-content/uploads/2011/06/SocialCooperativesInItaly.pdf> (შემოწმდა 06.06.2019)

⁷ G. Bertola, P. Garibaldi, *The Structure and History of Italian Unemployment, 2003, 1-36*, გვ. 3, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: https://www.ifo.de/DocDL/cesifo_wp907.pdf (შემოწმდა 17.06.2019)

⁸ საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, კვლევა „სოციალური მეწარმეობა - საერთაშორისო გამოცდილება 10 ქვეყნის მაგალითზე“, 2010 წელი. თბილისი (საქართველო), 1-104, გვ.58, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: http://segeorgia.org/FILES/doc/96_Socialurimecarmeoba_Kveknebi.pdf (შემოწმდა 17.06.2019).

ინსტიტუტიციები მრავალი წლის განმავლობაში ახორციელებდნენ, თუმცა, 1990-იანი წლებიდან, ხელისუფლების პრიორიტეტების დღის წესრიგში, ქვეყანაში სოციალური მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობა დადგა, რადგან, ის მიიჩნეოდა როგორც უმუშევრობისა და სიღარიბის დაძლევის ეფექტური გზა.

1970 წელს ესპანეთში უმუშევრობის დონის აქტიური ზრდა დაიწყო და ის წლის ბოლომდე 2%-იდან 10%-მდე გაიზარდა, 1994 წელს კი ეს მაჩვენებელი 24.2%-ს გაუტოლდა⁹. შემდგომში უმუშევრობის დონემ ნელ-ნელა დაიწყო კლება და 2006 წლისათვის 8.5% გახდა.

ესპანეთის მთავრობის მონაცემებით ამ კლების მთავარი მიზეზი იყო აღნიშნულ პერიოდში სოციალური ეკონომიკის ზრდა, რომელმაც 1996 წლიდან 2005 წლის ჩათვლით ქვეყანაში დაახლოებით 420 000 სამუშაო ადგილი შექმნა. ესპანეთში ოფიციალური სტატისტიკის შესაბამისად სოციალური ეკონომიკის საწარმოებს აქვთ სტაბილურობის უკეთესი მაჩვენებელი, ვიდრე მცირე და საშუალო ბიზნესს. მათი 51% კვლავ აქტიურად აგრძელებს საქმიანობას და სამუშაო ადგილების შექმნას დაფუძნებიდან 5 წლის შემდეგ.

ევროკავშირმა სოციალური მეწარმეობის განვითარებისთვის ხელშეწყობი გარემოს შექმნის ინიციატივა 2011 წელს დაიწყო¹⁰, ძირითადი სტიმულები, რამაც ევროკომისიას ინიციატივის წამოწყებისკენ უბიძგა იყო ინკლუზიური ზრდის მოლოდინი, რომელიც ფოკუსირებული იქნებოდა დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობების უზრუნველსაყოფად ყველასთვის. ასევე, მოხმარების, დანაზოგებისა და ინვესტიციების ჰარმონიზება ეთიკურ და სოციალურ პრინციპებთან. აშშ-ის შემთხვევაში კი 1993 წელი გამოირჩევა იმით, რომ ჰარვარდის ბიზნეს-სკოლამ დაიწყო „სოციალური მეწარმეობის განვითარების ინიციატივა“¹¹.

რაც შეეხება საქართველოში, სოციალური მეწარმეობის განვითარების საფუძვლებს, დარეგისტრირებული არასამთავრობო (სოციალური ეკონომიკის წევრი) ორგანიზაციების

⁹ კვლევა „სოციალური მეწარმეობა - საერთაშორისო გამოცდილება 10 ქვეყნის მაგალითზე“, „საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი“, 2010 წელი. თბილისი, საქართველო (გვ. 12, იხ. ელექტრონული ვერსია: http://segeorgia.org/FILES/doc/96_Socialuri-mecarmeoba_Kveknebi.pdf) (შემოწმდა 17.06.2019)

¹⁰ European Commission, Social Business Initiative, 2011: 1-14, გვ.2-3, ელექტრონული სახელმძღვანელო ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/EN/1-2011-682-EN-F1-1.Pdf> (შემოწმდა 06.06.2019)

¹¹ Harvard Business School; Social Enterprise - <https://www.hbs.edu/socialenterprise/about/Pages/history.aspx> (შემოწმდა 06.06.2019)

რაოდენობაა 27 228, მათგან 3458¹² აქტიურად მოქმედი საზოგადოებრივი ორგანიზაციაა, მათი დაახლოებით 2.6% კი ეწევა სოციალურ მეწარმეობას (80-90 აქტიური სოციალური საწარმო).

სოციალური საწარმოების შემთხვევაში ფოკუსი მეწარმეობის გზების სოციალურ სექტორში გამოყენებაზე და ბიზნეს სექტორისგან მის განსხვავებულობაზე კეთდება. სოციალური მეწარმეებისთვის ამოსავალი წერტილი სოციალური მისიაა. სოციალური მეწარმეობა არ არის კონცენტრირებული ერთი ინდივიდის კეთილდღეობაზე, ის ორიენტირებულია საზოგადოების კონკრეტული ჯგუფის ან სათემო გაერთიანებისთვის მაქსიმალური შედეგის მიღწევაზე, მოწყვლადი ჯგუფის წევრების ეკონომიკურ გაძლიერებაზე, სოციალური ცვლილებების მიღწევაზე.

1.2. სოციალური მეწარმეობის უცხოური გამოცდილება

სოციალური მეწარმეობის თეორიულ მიდგომებზე საუბრისას სასურველია ვახსენოთ, რომ კონცეფციის თეორიული და პრაქტიკული მიდგომების განვითარების თვალსაზრისით მსოფლიოს ქვეყნების პირველი სამეულია ამერიკის შეერთებული შტატები, კანადა და ბრიტანეთი (გაერთიანებული სამეფო)¹³. შესაბამისად, უპრიანია მიმოვიხილოთ თეორიული მიდგომები, რომლებიც ამ ქვეყნებში განვითარდა. აქვე, უნდა აღვნიშნოთ, რომ არსებობს განსხვავებები დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის კონტინენტის სახელმწიფოებში კონცეფციის განვითარების თვალსაზრისით. ეს განსხვავებები კი კიდევ უფრო კონტრასტულია აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების შემთხვევაში. აღნიშნული ძირითადად განპირობებულია უშუალოდ ეკონომიკური განვითარების განსხვავებული მაკოორდინირებელი სისტემების არსებობით, რომლებიც კონკრეტულ ეკონომიკებში აყალიბებენ მოდელებს, რომლის შესაბამისადაც იღებენ გადაწყვეტილებებს საოჯახო მეურნეობები და ფირმები. ამის მაგალითად შეიძლება მოვიხმოთ აშშ-ში განვითარებული საბაზრო ეკონომიკა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების სოციალური ეკონომიკისადმი მიდრეკილება. ასევე, ზოგიერთ სახელმწიფოში არსებობს განსხვავებული პრეფერენციები სოციალური საწარმოების ფუნქციონირების შესაძლო სფეროებთან დაკავშირებით და თუ,

¹² საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური -

<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/67/organizatsiul-samartlebrivi-formebis-mikhedvit> (შემოწმდა 17.06.2019)

¹³ World Economic Forum - <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/these-are-the-best-countries-to-be-a-social-entrepreneur/> (შემოწმდა 17.06.2019)

მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში სოციალური მეწარმეობა მოიცავს თითქმის ყველა სექტორს, „აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებიდან გამომდინარე, ძალიან შეზღუდული არის სოციალური მეწარმეობის მრავალფეროვნება. ზოგიერთგან კანონის დონეზეც კი არის დავიწროვებული, თუ რა შეიძლება იყოს სოციალური მეწარმეობა. ამის ნათელი მაგალითი არის აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები, როგორებიც არის სლოვენია, ლიტვა, პოლონეთი.“¹⁴

ამ განსხვავებების უკეთ წარმოსაჩენად, მიზანშეწონილია მიმოვიხილოთ ამ ქვეყნებში განვითარებული თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები სოციალური მეწარმეობის მიმართულებით.

სოციალური მეწარმეობა აშშ-ში

ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სოციალური მეწარმეობის თეორიული მიდგომების თვალსაზრისით, ორი მიდგომაა განვითარებული:

1. საბაზრო პრინციპების სკოლა;
2. სოციალური ინოვაციების სკოლა.

საბაზრო პრინციპების სკოლა ხაზს უსვამს, რომ უმთავრესია შემოსავლის მომტანი სტრატეგიების განხორციელება. აღნიშნული გამომდინარეობს იქედან, რომ „აშშ-ში სოციალური ეკონომიკა, როგორც კონცეფცია, არ არის აქტუალური“¹⁵, და სოციალური საწარმოები, რომლებიც მოგების 100 პროცენტის რეინვესტირებას ახდენენ სოციალური მიზნების განხორციელებაში ან/და საწარმოო შესაძლებლობების გასაფართოვებლად, განიხილებიან საბაზრო ეკონომიკის ნაწილებად.

რაც შეეხება სოციალური ინოვაციების სკოლას, მისი მიმდევრები ახდენენ სოციალური საწარმოების პერსონიფიკაციას და ხაზს უსვამენ სოციალური მეწარმეების „ცვლილებების აგენტობას“, იმას, რომ ეს ადამიანები ინოვაციური მეთოდებით პასუხობენ საზოგადოების წინაშე არსებულ მწვავე გამოწვევებს.

ზემოთხსენებული სკოლების განსხვავებული მეთოდოლოგიური მიდგომა სოციალური მეწარმეობისადმი და ზოგადად, აშშ-ში დამკვიდრებული განსხვავებული პრაქტიკა

¹⁴ ექსპერტული ინტერვიუ #1, დანართი #1, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-7, გვ.58.

¹⁵ Janelle A. Kerlin, *Social Enterprise in the United States and Europe: Understanding and Learning from the Differences*, Atlanta (USA), 2006, 1-17, გვ.3, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: http://inovum.si/social/public/files/social_enterprise_in_the_united_states_and_europe.pdf (შემოწმდა 07.06.2019).

განპირობებულია იმ განსხვავებული კონტექსტით, რომლის ფარგლებშიც განვითარდა ქვეყანაში კონცეფცია.

აშშ-ის შემთხვევაში, ქვეყნის ინსტიტუციური განვითარების თანმდევი მოვლენა იყო არამომგებიანი ორგანიზაციების მიერ სამეწარმეო საქმიანობის წამოწყება (მაგალითად როდესაც რელიგიური ან სათემო ჯგუფები მართავდნენ ყოველკვირეულ ბაზრობებს) იმ მიზნით, რომ მიღებული შემოსავალი მოხმარებოდა მათ მიერ დასახული მთავარი მიზნის შესრულებას და მისიის მიღწევას.

რაც შეეხება უშუალოდ ტერმინს „სოციალური მეწარმეობა“, ამერიკის შეერთებულ შტატებში საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ, ეს ტერმინი და კონცეფცია შემოდებულ იქნა 1970-იან წლებში, თუმცა, თავდაპირველად ის ძალიან დავიწროებული ხედვით იყო წარმოდგენილი და გულისხმობდა „საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ ბიზნესის წარმოებას ნაკლებადკონკურენტული პირებისთვის სამუშაო ადგილების შესაქმნელად, კერძოდ მიუსაფართა და სხვა რისკის ქვეშ მყოფი პირებისათვის“¹⁶. თუმცა, შემდგომში, საბაზრო პრინციპებისა და სოციალური ინოვაციების სკოლების ფარგლებში, სოციალური მეწარმეობის კონცეფცია გამრავალფეროვნდა და განვითარდა. 1998 წელს, სოციალური მეწარმეების ყოველწლიური კრების შემდგომ დაფუძნდა ამერიკის შეერთებული შტატების „სოციალურ საწარმოთა ალიანსი“, რომელიც სოციალურ საწარმოს განმარტავს, როგორც „*ორგანიზაციას რომელიც პასუხობს საბაზისო სოციალურ და გარემოსდაცვით პრობლემებს სამეწარმეო, შემოსავლის მომტანი სტრატეგიებით*“¹⁷.

რაც შეეხება უშუალოდ იურიდიულ ფორმებს, აშშ-ში დაფუძნებული სოციალური საწარმოებს ოპერირება შეუძლიათ განსხვავებული იურიდიული ფორმების ფარგლებში იმდენად, რამდენადაც მათ შეუძლიათ მოიპოვონ სოციალური საწარმოს სტატუსი. ეს შეიძლება იყოს არამომგებიანი ორგანიზაციები, რომლებიც გათავისუფლებულები არიან გადასახადებისგან, ასევე შეზღუდული პასუხისმგებლობის კომპანიები. სოციალურ მეწარმეებს ასევე შესაძლებლობა აქვთ ბაზარზე განახორციელონ სამეწარმეო საქმიანობა როგორც ერთი ფორმით, ისე რამდენიმე სხვადასხვა იურიდიული ფორმის მექანე

¹⁶ *Sutia Kim Alter, Counterpart International, Case Studies in Social Enterprise, Washington (USA), 2002, 1-59, გვ.5, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://www.setoolbelt.org/resources/31> (შემოწმდა 07.06.2019).*

¹⁷ *Social Enterprise Alliance (USA) - <https://socialenterprise.us/about/social-enterprise/> (შემოწმდა 07.06.2019).*

ორგანიზაციის გაერთიანების სახით. გარემოს ასეთი მოქნილობა სოციალურ მეწარმეებს შესაძლებლობას აძლევს აირჩიონ მათ საქმიანობაზე ყველაზე მეტად მორგებული სტრუქტურა, რომელიც მათ საშუალებას მისცემს უფრო მეტი პროდუქტიულობით შეასრულონ აღებული სოციალური ვალდებულებები, მოიზიდონ ფონდები, ისარგებლონ საგადასახადო შეღავათებით.

სოციალური მეწარმეობა კანადაში

კანადაში სოციალური მეწარმეობის განვითარების ტენდენციებზე საუბარი უნდა დავიწყოთ ამ კონკრეტული ქვეყნის გამორჩეული მახასიათებელით: ის დაყოფილია ათ პროვინციად და ხუთ ძირითად რეგიონად, კონცეფციის განვითარების ტემპი და მეთოდოლოგია კი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, განსხვავებულია ხუთივე რეგიონის შემთხვევაში.

სოციალური მეწარმეობა, როგორც საზღვარგარეთ დამკვიდრებული პრაქტიკის იმპორტირება ადგილობრივ ეკონომიკაში, დისკუსიის საგანი გახდა, ზემოთხსენებული რეგიონების განსხვავებულმა კონტექსტმა კი გაართულა კონცეფციის ერთიანი ჩარჩო-რეგულაციებით შემოსაზღვრა.

დღეისათვის კანადაში არსებობს ხუთი¹⁸ იურიდიული ფორმა, რომლის ფარგლებშიც სოციალური საწარმოები წარმატებით ფუნქციონირებენ არსებული კულტურული და საგადასახადო კონტექსტის გათვალისწინებით. ესენია: კოოპერატივები, საბაზრო სტრატეგიების მქონე საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, სათემო ორგანიზაციები, ადგილობრივი მეწარმეობა (Indigenous businesses) და ბიზნესები სოციალური მისიით.

ერთიანი გაგება სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის, როგორც ასეთის, კანადაში არ არის დამკვიდრებული, თუმცა, შეიძლება მოვიხმოთ 2007 წელს, კანადაში დაფუძნებული ქოლგა ორგანიზაციის, „სოციალურ საწარმოთა საბჭოს (Social Enterprise Council of Canada)“ მიერ შემუშავებული განმარტება, რომელიც სოციალურ საწარმოდ მიიჩნევს „სათემო ბაზისებზე შექმნილ ორგანიზაციას, რომელიც აწარმოებს და ყიდის სერვისს ან/და პროდუქციას

¹⁸ J.J. McMurtry, François Brouard, *Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research, Social Enterprises in Canada: An Introduction*, 2015, 1-17, გვ.12, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://www.iap-socent.be/sites/default/files/ANSERJ%20%2801%29%206-17.pdf> (შემოწმდა 07.06.2019).

სოციალური, კულტურული ან/და გარემოსდაცვითი მისიის მისაღწევად. ისინი ახდენენ საკუთარი მოგების რეინვესტირებას მისიის უკეთ მიღწევის მიზნით¹⁹.

სოციალური საწარმოები კანადაში, აშშ-ს მსგავსად, ბაზარზე ოპერირებისთვის იყენებენ სხვადასხვა იურიდიულ ფორმებს, ეს შეიძლება იყოს ფართოდ გავრცელებული კოოპერატივები, ან არამომგებიანი ორგანიზაციების ფორმა, ასევე საქველმოქმედო კორპორაციები (incorporated charities).

სოციალური მეწარმეობა გაერთიანებულ სამეფოში

განსახლების სახელმწიფო პროგრამების წარუმატებლობის, სამუშაო ბაზრის პრობლემების, უმუშევრობის გამომწვევი არასწორი მაკროეკონომიკური პოლიტიკისა და ადგილობრივი მმართველობის მიერ სათემო განვითარებისაკენ მიმართული ინიციატივების ჩავარდნის შედეგად, 1800-იან წლებში ინგლისში ჩამოყალიბდა კოოპერაციული მოძრაობები, რაც სოციალური მეწარმეობის მაგვარი საქმიანობა გახლდათ.

დიდი ბრიტანეთი, სოციალური მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობის კუთხით, მსოფლიოში ერთ-ერთი პიონერი და ყველაზე წარმატებული სახელმწიფოა.

1998 წელს, ლონდონში შეიქმნა პირველი ორგანიზაცია, Social Enterprise London (SEL), რომლის მთავარი მისიასაც ქვეყანაში სოციალური მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობა წარმოადგენს. 2002 წელს კი მთავრობამ შეიმუშავა სამწლიანი სტრატეგია „სოციალური მეწარმეობა - გზა წარმატებისკენ“ და სამოქმედო გეგმა, რომლის ფარგლებშიც, სოციალური მეწარმეობის ეკოსისტემის გაუმჯობესების მიზნის მქონე სახელმწიფო დაწესებულებები ექვემდებარებოდნენ „ვაჭრობისა და ინდუსტრიის დეპარტამენტს“.

დეპარტამენტის მიერ სოციალური მეწარმეობა განიმარტა შემდეგგვარად:

„სოციალური საწარმო არის ბიზნესი, რომელიც პირველ რიგში ემსახურება სოციალურ მიზნებს და ახდენს მოგების რეინვესტირებას ბიზნესში ან თემში სოციალური მიზნების

¹⁹ Social Enterprise Council of Canada - <http://secouncil.ca/index.php/about/>

მისაღწევად და არა დაინტერესებული მხარეებისა და მფლობელების სარგებლის გასაზრდელად“²⁰.

Social Enterprise UK-ის მონაცემებით²¹:

- გაერთიანებულ სამეფოში ფუნქციონირებს 100 000-მდე სოციალური საწარმო;
- მათ მიერ სოციალურ ეკონომიკაში ფინანსური კონტრიბუცია 60 მილიარდ გირვანქას შეადგენს (გაერთიანებული სამეფოს მთლიანი შიდა პროდუქტის 3%);
- აღნიშნულ სოციალურ საწარმოებში დასაქმებულია 2 მილიონამდე ადამიანი;
- სოციალური საწარმოების 73%-ის ძირითადი შემოსავალია ეკონომიკური საქმიანობიდან მიღებული შემოსავალი.

მიუხედავად იმისა, რომ ბრიტანეთი ამჟამად წამყვანი სახელმწიფოა სოციალური მეწარმეობის განვითარების მიმართულებით, მთავრობა ჯერ კიდევ აქტიურად არის ჩართული სოციალური საწარმოების მხარდამჭერი ეკოსისტემის განვითარების პროცესში, რაც გულისხმობს მათი სამართლებრივი ფორმის გაუმჯობესებას, საგადასახადო შეღავათების დაწესებას და სოციალური საწარმოს მომსახურეობის მოთხოვნების გაზრდას.

„დავინახეთ, თუ რა შედეგები მოაქვს სოციალურ მეწარმეობას ამ ქვეყანაში (გაერთიანებულ სამეფოში), ეს ქვეყანა მაღლა დგას ეკონომიკურად (სხვა ქვეყნებთან შედარებით), და შევხედეთ სახელმწიფოს ძალიან დიდ როლს, რომელიც ახდენს ასეულობით მილიონი ფუნტის მობილიზებას იმისათვის, რომ კონკრეტულად სოციალური მეწარმეობა განავითაროს“²².

ბრიტანეთში სოციალური მეწარმეობის ყველაზე გავრცელებული იურიდიული ფორმაა სათემო/საზოგადოებრივი ინტერესის კომპანია (Community Interest Company), რომელიც მხარდაჭერილია როგორც სახელმწიფო, ისე კერძო სექტორის მიერ. აღნიშნული ფორმა ზუსტად ერგება ქვეყნის თითქმის ყველა სექტორში დამკვიდრებულ და განვითარებულ სოციალური მეწარმეობის კონცეფციას, თუმცა, სხვა იურიდიული ფორმის მქონე

²⁰ საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, კვლევა „სოციალური მეწარმეობა - საერთაშორისო გამოცდილება 10 ქვეყნის მაგალითზე“, 2010 წელი. თბილისი (საქართველო), 1-104, გვ.14, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: http://segeorgia.org/FILES/doc/96_Socialurimecarmeoba_Kveknebi.pdf (შემოწმდა 10.06.2019).

²¹ Social Enterprise UK - <https://www.socialenterprise.org.uk/the-hidden-revolution>

²² ექსპერტული ინტერვიუ #1, დანართი #1, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-7, გვ.3.

სუბიექტებსაც შეუძლიათ მოიპოვონ სოციალური მეწარმეობის სტატუსი, იმდენად, რამდენადაც აშშ-სა და კანადას მსგავსად, ბრიტანეთშიც დამკვიდრებულია სოციალური საწარმოს იურიდიული სტატუსი, რომლის მიღებაც განსხვავებულ სუბიექტებს შეუძლიათ.

სოციალური მეწარმეობა საქართველოში

სოციალური მეწარმეობის პოპულარიზაცია საქართველოში რამდენიმე არასამთავრობო ორგანიზაციის მიერ 2009 წელს დაიწყო. ამ მხრივ, განსაკუთრებული ნიშა დაიმკვიდრა „საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრმა (CSRDG)“, რომელმაც 2009 წელს, „ბრიტანეთის საბჭოს“ ფინანსური მხარდაჭერითა და „ევრაზიის თანამშრომლობის ფონდთან (ამჟამად „ევროპის ფონდი“)“ პარტნიორობით სოციალური მეწარმეობის კონცეფცია თარგმნა ქართულად და დაიწყო სოციალური მეწარმეობის განვითარების პროგრამა.

„იმ პერიოდში, ჩვენ სოციალურ მეწარმეობას მოვიაზრებდით, როგორც საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ფინანსური მდგრადობის ერთ-ერთ შესაძლო მექანიზმს. მაგრამ, შემდგომში, საკმაოდ მალე, ჩვენ მივხვდით, რომ ეს არ არის ის ერთადერთი სიკეთე, რაც სოციალურ მეწარმეობას შეუძლია მოიტანოს. უფრო მეტიც, უფრო ხშირად და უფრო მეტ შემთხვევებში, სოციალური მიზნები, რომლებსაც ემსახურება სოციალური მეწარმეობა სრულიად განსხვავებულია და არ უკავშირდება საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ფინანსურ მდგრადობას, გაცილებით უფრო ხშირად არის სხვა საზოგადოებრივი მიზნები.“²³.

ამჟამად, კონცეფციის განვითარების მიმართულებით ქვეყანაში რამდენიმე მსხვილი ადგილობრივი და საერთაშორისო საზოგადოებრივი ორგანიზაცია მუშაობს.

სექტორში ოპერირებადი საზოგადოებრივი ორგანიზაციების და სოციალური საწარმოების მიერ 2016 წელს დაარსდა „სოციალურ საწარმოთა ალიანსი“, რომელიც წარმოადგენს სოციალური საწარმოების ქოლგა ორგანიზაციას და მიზნად ისახავს თემის აქტუალურობის ადვოკატირებას, სოციალური მეწარმეობის საკანონმდებლო ჩარჩოს მოწესრიგებაში აქტიურ ჩართულობას, სოციალური საწარმოების ინტერესების დაცვა/გატარებას და ზოგადად, კონცეფციის პოპულარიზაციის ხელშეწყობას.

²³ ექსპერტული ინტერვიუ #2, დანართი #2, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-6, გვ. 62.

„ალიანსის იდეა გაჩნდა სწორედ ფორუმების (სოციალური მეწარმეობის) ფარგლებში 2015 წელს, როდესაც სოციალური მეწარმეები სხვადასხვა მცირე სამუშაო ჯგუფებში იყვნენ გადანაწილებულები. ყველა ჯგუფის იდეა, იყო რომ შექმნილიყო ორგანიზაცია, რომელიც გააერთიანებდა სოციალურ საწარმოებს და უშუალოდ მათ ინტერესებს წარმოადგენდა, მათ გაძლიერებაზე, განვითარებაზე იქნებოდა ორიენტირებული“²⁴.

რაც შეეხება სოციალური მეწარმეობის საკანონმდებლო რეგულირებას ამჟამად, საქართველოს კანონმდებლობა იურიდიულად არ განმარტავს კონცეფციას, შესაბამისად, არ არსებობს არანაირი საგადასახადო რეგულირება ამ მიმართულებით, თუმცა, სოციალური საწარმოები წარმატებულად ახორციელებენ მათ საქმიანობას არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირის იურიდიული (ა(ა)იპ) ფორმის ფარგლებში. აღნიშნული ფორმის ფარგლებში საქართველოში მოქმედ ა(ა)იპ-ებს ეკონომიკური საქმიანობის უფლება აქვთ (როგორც დამხმარე საქმიანობის) მათ მიერ შემუშავებული წესდების შესაბამისად ან/და მის გარეშე, თუ ის არ ეწინააღმდეგება კანონით გათვალისწინებულ სხვა რეგულაციებს და მიზნად არ ისახავს კანონსაწინააღმდეგო პროდუქტის/სერვისის წარმოებას. იმ შემთხვევაში, თუ საწარმოს მაღალი ეკონომიკური შემოსავლები უფიქსირდება, შესაძლებელია ა(ა)იპ-ის მფლობელობაში დაფუძნდეს შესაბამისი შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება (შპს), რომელიც ბუღალტერიის გამიჯვნის შესაძლებლობას მისცემს საწარმოს მენეჯმენტს.

ფინანსური მხარდამჭერებისთვის აღნიშნული ფორმა მისაღებია იმ თვალსაზრისით, რომ არ ირღვევა სოციალური საწარმოს მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი, რომელიც გულისხმობს მათი მფლობელებისთვის დივიდენდების სახით მოგების გატანის შეზღუდვას. „სოციალურ საწარმოში, მოგებსენებათ, წამყვანი და უპირატესი არის სოციალური მიზნების მიღწევა. და ამ სოციალური მიზნების უპირატესობის გარანტი არის აიპის ფორმა იმ გარემოში, სადაც სხვა რაიმე რეგულაცია, რომელმაც შეიძლება ეს გარანტიები მისცეს ამ სფეროში მომუშავე ორგანიზაციებს - არ არსებობს. ამიტომაც, ჩვენ ვირჩევდით ა.ა.ი.პ-ის ფორმას სოციალური მეწარმეობის ინიცირებისთვის.“²⁵ შესაბამისად, ეკონომიკური საქმიანობით მიღებულ მოგებას სოციალური საწარმო იყენებს სოციალური პასუხისმგებლობის შესასრულებლად

²⁴ ექსპერტული ინტერვიუ #3, დანართი #3, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-10, გვ. 68-69.

²⁵ ექსპერტული ინტერვიუ #2, დანართი #2, თბილისი (საქართველო), 1-6, გვ.64

ან/და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის (რომლის ფარგლებშიც ფუნქციონირებს) მიზნების დასაფინანსებლად. საქართველოში საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, რომლებსაც აქვთ ეკონომიკური საქმიანობის პრაქტიკა, ძირითადად მას საკუთარი ორგანიზაციის ფარგლებქვეშ ახორციელებენ (76%).

„ცალკე საწარმო დაფუძნებული აქვს 24%-ს, მათ შორის, ვისაც დაფუძნებული აქვს ცალკე საწარმო, უმეტესობას (72,7%) არჩეული აქვს შპს-ს ფორმა. გარდა შპს-სა, ცალკე საწარმოდ რეგისტრაციისას გვხვდება სპს-ს და კოოპერატივის ფორმები.“²⁶

გარდა ზემოთ მოტანილი ინფორმაციისა, საქართველოში შესაძლოა სოციალური საწარმოები გვხვდებოდნენ სხვა იურიდიული ფორმებითაც.

სოციალური მეწარმეობის მხარდამჭერი, საქართველოში დაფუძნებული ორგანიზაცია „სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი“ სოციალურ მეწარმეობას, განმარტავს შემდეგნაირად:

„ორგანიზებული სამეწარმეო საქმიანობა სოციალური ზრუნვის, სოციალური ადაპტაციის, სიღარიბის შემცირებისა და დაძლევის, საზოგადოების მოწყვლადი ჯგუფების დასაქმების ხელშეწყობის, საგანმანათლებლო, ჯანმრთელობის დაცვის, კულტურის, სპორტის, გარემოს დაცვის სფეროებში, რომლის მიზანი არ არის უპირატესად მოგების მიღება და პარტნიორთა, მეპაიეთა ან აქციონერთა შორის განაწილება“²⁷.

აღნიშნული განმარტება ნათელი მაგალითია იმისა, რომ საქართველოში, სოციალური მეწარმეობის კონცეფცია განიხილება მრავალგანზომილებიანი ჭრილით და არ არის კონცენტრირებული მხოლოდ დასაქმების ხელშეწყობაზე ან/და სხვა რაიმე კონკრეტულად შემოზღუდულ სოციალურ გამოწვევაზე.

²⁶ საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების განვითარება საქართველოში – დინამიკა და ტენდენციები, თბილისი (საქართველო), 2010, 1-128, გვ.5 - http://segeorgia.org/FILES/doc/95_CSO-Research.pdf (შემოწმდა 09.06.2019).

²⁷ საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი, ლევან ალაფიშვილი, საკანონმდებლო წინადადება „სოციალური მეწარმეობისა და მისი მხარდაჭერის შესახებ“ კანონპროექტისა და თანმდევი კანონპროექტების შესახებ. თბილისი (საქართველო), 2015: 1 - ელექტრონული ვერსია იხილეთ ბმულზე: <https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/132460> (შემოწმდა 09.06.2019).

თავი 2. სოციალური მეწარმეობა და ინოვაციების განვითარების შესაძლებლობები

2.1. მეწარმეობა და ინოვაციები

სოციალური საწარმოები განსხვავდებიან იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად ინოვაციურ პროდუქტს ან სერვისს ქმნიან. არსებობენ ინოვაციური სოციალური საწარმოები და ტრადიციული სოციალური საწარმოები, რომლებიც არ ქმნიან ინოვაციურ პროდუქტს. მათ აერთიანებთ ის, რომ ისინი იქმნებიან კონკრეტული, საზოგადოებრივი, პრობლემების მოსაგვარებლად.

როგორც აღინიშნა, ამის ნათელი მაგალითია ამერიკის შეერთებულ შტატებში არსებული „სოციალური ინოვაციის სკოლა“, რომლის მიმდევრებიც აქცენტს ამახვილებენ სოციალური მეწარმეების ბუნებაზე, რომ ისინი არიან ცვლილებების მომტანები და ქმნიან საზოგადოებისთვის საჭირო ინოვაციურ პროდუქციას/სერვისს, რომლის მეშვეობითაც აგვარებენ კონკრეტულ სოციალურ წამოჭრილ აქტუალურ პრობლემებს.

სოციალური მეწარმეობის სფეროში მოქმედი ინოვაციური ფონდის, Ashoka-ს განმარტებით:

„სოციალური მეწარმეები არიან პირები, რომლებსაც გააჩნიათ ინოვაციური მიდგომები საზოგადოების ყველაზე მწვავე სოციალური პრობლემების გადაწყვეტისთვის. ისინი არიან ამბიციურები და შეუპოვარნი, ენერგიულად ეძებენ გამოსავალს სოციალური საკითხების გადასაჭრელად და გვთავაზობენ ახალ იდეებს ფართომასშტაბიანი ცვლილებებისთვის“²⁸.

რაც შეეხება სოციალური საწარმოების და ინოვაციების განვითარების შესაძლებლობებს, ეს ორი მიმართულება ერთმანეთთან პოზიტიურ კორელაციაშია, თუმცა, განსხვავებულ ქვეყნებში არსებობს განსხვავებული იურიდიული ჩარჩო-რეგულაციები, რომლებიც აღნიშნულის მიღწევისთვის ქმნიან და ავითარებენ ეკოსისტემებს.

საინტერესოა განვიხილოთ ინოვაციების სკოლის მიმდევრების მიერ წამოწყებული საქმიანობები, რომლებიც სოციალურ სფეროში არსებული პრობლემების გადაწყვეტას ინოვაციური

²⁸ საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრი, სოციალური მეწარმეობის სახელმძღვანელო, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-164, გვ.12, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: http://segeorgia.org/FILES/doc/447_Manual%202018%20for%20WEB.pdf (შემოწმდა 12.06.2019)

პროდუქტის/სერვისის შექმნით ან/და ინოვაციური მეთოდებით პროდუქციის/სერვისის წარმოებას ისახავენ მიზნად:

▪ სოციალური ინოვაცია „აპოპო“ (Apopo)

1995 წელს ბერთ ვითჯინსი (Bart Weetjens) შეიპყრო გლობალურ გამოწვევაზე, ნაღმების პრობლემაზე ფიქრმა. ოთხი წლის განმავლობაში ბერთი გადიოდა კონსულტაციებს, იძიებდა დაფინანსებებს და წვრთნიდა ვირთაგვებს იმისათვის, რომ მათ აღმოეჩინათ ნაღმები კონფლიქტისპირა რეგიონებში. მას შემდგომ, საწარმომ დიდ წარმატებებს მიაღწია და ამჟამად 115 გაწვრთნილი ვირთაგვა²⁹ ახერხებს ნაღმების მიკვლევადობას კონფლიქტისპირა რეგიონებში, საწარმოში დასაქმებული 224 თანამშრომელი კი ყოველდღიურად ზრუნავს გლობალური პრობლემის რისკის შემცირებაზე.

ბერთი სოციალური ინოვაციების სკოლის მიმდევარია და მასში ჩანერგილია იდეა, რომ სოციალური ინოვაციის მეშვეობით საზოგადოებისთვის საკეთილდღეო საქმის და სოციუმში აღმოცენებული პრობლემების მოგვარება ჩვეულებრივი ბიზნეს ორგანიზაციისგან განსხვავებით უკეთ შეიძლება.

▪ სოციალური ინოვაცია „დანონ გრამინი“ (Danone Grameen)

პროფესორი იუნუს მუჰამედი (Younus Muhammad) პირველი ადამიანია მსოფლიოში, რომელმაც ნობელის პრემია სოციალური ბიზნესის კონცეფციის განვითარებისთვის მოიპოვა.

ბანგლადეშში, 5 წლამდე ასაკის ბავშვების 30% ვერ იღებს დღიური ნუტრიციების, ზრდა/განვითარებისთვის საჭირო ნორმას.³⁰ სწორედ ამ პრობლემის მოსაგვარებლად გადაწყვიტა იუნუს მუჰამედმა შეექმნა სოციალური საწარმო „დანონ გრამინი“, რომელიც „დანონის“ რძის ტექნოლოგიისა და „გრამინ ბანკის“ დაფინანსებით შექმნიდა ინოვაციურ პროდუქტს - ქილა იოგურტს, რომელიც მოზარდის განვითარებისთვის დღიური კვებითი ნორმის 30%-ს შეიცავს. მისი ხელმისაწვდომობის ზრდისთვის მუჰამედმა მოიპოვა დაფინანსებები, დაარსა ფონდი, რომელიც სხვადასხვა სერვისებს

²⁹ იხილეთ სოციალური საწარმოს ოფიციალური ვებ-გვერდის მეორე სლაიდერი: <https://www.apopo.org/en/who-we-are> (შემოწმდა 19.06.2019)

³⁰ Grameen Danone Foods Ltd. http://www.danonecommunities.com/index.php/portfolio_page/grameen-damone-food-limited/ (შემოწმდა 19.06.2019)

ყიდის და ეკონომიკური შემოსავლით სოციალურ საწარმო „დანონ გრამინს“ ეხმარება იოგურტების სუბსიდირებისთვის. ამჟამად იგი 7-9 დოლარ-ცენტად იყიდება ბანგლადეშელი მოსახლეობისთვის, რაც ამარტივებს იოგურტზე მათი ხელმისაწვდომობის ზრდას და მოზარდების კვებითი ნორმის უზრუნველყოფას ყოველდღიურად.

▪ სოციალური ინოვაცია „ტერასაიკლი“ (TerraCycle)

სოციალური საწარმოს ერთ-ერთ მისიას შეიძლება წარმოადგენდეს “მწვანე ეკონომიკის” მხარდაჭერა. ამის ნათელი მაგალითია საერთაშორისო სოციალური საწარმო „ტერასაიკლი“, რომელიც 2001 წელს, პრინსტონის უნივერსიტეტის სტუდენტის, ტომ სეიკის (Tom Szaky) მიერ დაარსდა და მას შემდეგ ახორციელებს ტრადიციულად არარეციკლირებადი ნარჩენების გადამუშავებას.

სოციალური საწარმო ამჟამად ოპერირებს 21 ქვეყანაში და იდეის გარშემო აერთიანებს 202 მილიონ ადამიანს³¹, ის არის ინოვაციური პლატფორმა, რომელიც ყოველწლიურად ბილიონობით რთულად და ტრადიციულად არარეციკლირებად ნარჩენს გადამუშავებს.

რაც შეეხება კონკრეტულ გლობალურ შედეგებს³², რომელსაც ტერასაიკლმა მიაღწია არსებობის მანძილზე:

- 202,831,611 ადამიანი ჩაერთო ნარჩენის მოგროვებისა და საწარმოსთვის გადაცემის პროცესში;
- 7,762,174,415 ერთეული ნარჩენი იქნა გადამუშავებული სოციალური საწარმოს არსებობის მანძილზე (18 წლის განმავლობაში);
- 44,806,327 დოლარი გამოიყო საქველმოქმედო მიზნებისთვის სოციალური საწარმოს არსებობის მანძილზე (18 წლის განმავლობაში).

უკანასკნელი 100 წლის განმავლობაში საზოგადოების მიერ წარმოებული ნარჩენები თითქმის 10 000%-ით გაიზარდა, მათი საშუალოდ 25%-კი ოკეანეში ხვდება და აბინძურებს მათ, რაც აზიანებს ფლორას. ნარჩენების უმეტესობა კი იმარხება ნაგავსაყრელებში, მათ მიერ გამოყოფილი მომწამვლელი გაზი და სხვა ტოქსიკები

³¹ About Terracycle - https://www.terracycle.com/en-US/about-terracycle?utm_campaign=admittance&utm_medium=menu&utm_source=www.terracycle.com

³² იხილეთ სოციალური საწარმოს ოფიციალური ვებ-გვერდის პირველი სლაიდერი მისამართზე - <http://www.terracycle.com/en-US/>

სერიოზული საფრთხის ქვეშ აყენებენ საზოგადოების კეთილდღეობას. სწორედ ამიტომ, ტერასაიკლის მსგავსი სოციალური საწარმოების შექმნა ხელს შეუწყობს მილიარდობით ერთეული ნარჩენის გადამუშავებას და მათგან ეკოდამზოგავი პროდუქტის წარმოებას, რომელიც კონკურენტულ ფასად რეალიზდება ბაზარზე.

▪ „სანპატრიანოს“ (SanPatrignano) ინოვაციური მიდგომა

სანპატრიანო იტალიაში, 1978 წელს დაფუძნებული სოციალური საწარმოა, რომელიც სათემო ორგანიზაციის ფარგლებში შეიქმნა და მიზნად ისახავს რეაბილიტირებული პირების მიერ წამალდამოკიდებული პირებისთვის სერვისების უზრუნველყოფას სრულიად უფასოდ. მიზნის მისაღწევად სოციალური საწარმო აწარმოებს სხვადასხვა პროდუქტს (აგროსასურსათო პროდუქციას, ყვავილებს და ა.შ.) და სერვისს (გრაფიკული დიზაინი, აუდიო-ვიდეო მონტაჟი, ცხენების მოვლა-პატრონობა-გაწვრთნა, სემინარები, საკონსულტაციო მომსახურება და ა.შ.).

არსებობის მანძილზე სანპატრიანოს სარეაბილიტაციო სერვისით ისარგებლა 26 000-მა წამალდამოკიდებულმა პირმა, მათი დაახლოებით 72%³³ კი განიკურნა წამალდამოკიდებულებისგან 3 წლიანი კურსის გავლის შემდგომ.

რამდენიმე წლის წინ, სანპატრიანომ მიიღო შესაძლებლობა სახელმწიფოს მხრიდან, რომ გამხდარიყო ციხის ალტერნატივა, ამ სერვისით კი 1315-მა ადამიანმა ისარგებლა.

სოციალური საწარმო წარმოადგენს დიდ თემს, სადაც ბენეფიციარის ოჯახის წევრებს მათთან ერთად შეუძლიათ იცხოვრონ სანპატრიანოში, ჩაერთონ ცენტრის მიერ შეთავაზებულ თერაპიებში და სანაცვლოდ აბსოლუტურად უფასოდ იცხოვრონ მათ წამალდამოკიდებულ ახლობელთან ერთად.

ამჟამად სანპატრიანოში დასაქმებულია 327 პირი.³⁴

როგორც აღინიშნა, სანპატრიანო წარმოადგენს უიშვიათეს სოციალურ საწარმოს, რომელმაც სახელმწიფო ორგანოებისგან მიიღო ლეგიტიმაცია და წარმოადგენს ციხის ალტერნატივას იტალიაში. აღნიშნული პრეცედენტი წამახალისებელი მექანიზმია

³³ იხილეთ სანპატრიანოს ოფიციალური ვებ-გვერდი: <https://www.sanpatrignano.com/> (შემოწმდა 21.06.2019)

³⁴ *Actions That Change Lives – SanPatrignano - 2010, 1-136, გვ.27 -* https://www.sanpatrignano.com/wp-content/uploads/2013/02/bilancio_2010_en-2.pdf (შემოწმდა 21.06.2019)

კანონთან კონფლიქტში მყოფი პირების ეკონომიკური და სოციალური ინტეგრაციის პროექტების განსახორციელებლად.

საქართველოს შემთხვევაში, ინოვაციების განვითარების ხელშეწყობა სახელმწიფო დონეზეა მხარდაჭერილი, საკანონმდებლო და განსაკუთრებით აღმასრულებელი ხელისუფლება აქტიურად მუშაობს ამ მიმართულებით. თვალსაჩინო მაგალითია „საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი სამინისტროს ბაზაზე, 2014 წელს შექმნილი „საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო - GITA“, რომლის მისიაც არის საქართველოში ინოვაციების და ტექნოლოგიების განვითარებისთვის საჭირო ეკოსისტემის ფორმირება.

ინოვაციების შესაძლებლობების გაფართოების მიზნით, სააგენტოს საქმიანობის პრიორიტეტებია³⁵:

- სამართლებრივი რეფორმის განხორციელება ინოვაციების სფეროში;
- ინოვაციების ინფრასტრუქტურის შექმნა და განვითარება;
- ინოვაციების და მეწარმეობის მხარდასაჭერი საგანმანათლებლო ღონისძიებების განხორციელება;
- ინოვაციების და მეწარმეობის ტექნიკური მხარდაჭერა;
- ფინანსებთან წვდომის მხარდაჭერა;
- კვლევები და განვითარების (R&D) სექტორის გაძლიერების ხელშეწყობა;
- საერთაშორისო თანამშრომლობის დამყარება ინოვაციების, ტექნოლოგიების და კვლევების განვითარებისათვის.

სააგენტოს საქმიანობის შედეგები ნათლად ასახავს იმ შესაძლებლობების ათვისებას დაინტერესებული მხარეების მიერ, რაც შეთავაზებულ იქნა მათთვის. კონკრეტულად, არსებობის მანძილზე სააგენტომ დააფინანსა 125 სტარტაპი, გასცა 125 მილიონ ლარზე მეტი დაფინანსება, ჩაატარა 358 ღონისძიება და 26 000-მდე პირს მიაწოდა ინფორმაცია სექტორის შესახებ.

ცხადია, სააგენტოს მიერ შეთავაზებული მხარდაჭერის პროგრამებით, სოციალური საწარმოების გარკვეული ნაწილიც სარგებლობს, თუმცა, ყველა სიკეთით სარგებლობის

³⁵ საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო, სტარტაპ ეკოსისტემა, ელექტრონული ინფორმაცია ხელმისაწვდომია ბმულზე - <https://gita.gov.ge/geo/ecosystem> (შემოწმდა 12.06.2019)

შემთხვევაში უპირატესობა ენიჭებათ შეზღუდული პასუხისმგებლობის მქონე იურიდიული ფორმის ფარგლებში ოპერირებად ბიზნეს ერთეულებს, აღნიშნული კი - გარკვეულწილად ართულებს სოციალური საწარმოების მიერ შესაძლებლობების სრულყოფილად ათვისებას. „შპს-ს ფორმის არჩევა თავიდანვე სახელმწიფო სტრუქტურებთან და მსხვილ კომპანიებთან თანამშრომლობის განვითარების მიზნით შეირჩა” - აღნიშნავს ერთ-ერთი ახლადდაფუძნებული ბიზნეს ოპერატორი სამწლიანი გამოცდილებით, რომელიც სარგებლობს სახელმწიფოს მხრიდან არსებული ფინანსური მხარდაჭერის მექანიზმებით.

2.2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების მიმართულებები

მარგინალური ჯგუფის წევრების დასაქმებაზე და პროფესიულ განათლებაზე ხელმისაწვდომობის დაბალი დონე, გარემოს დაბინძურების მაღალი დონე, ტრადიციული მოტივების და რეწვით ახალგაზრდების დაინტერესების ნაკლებობა, მოწყვლადი ჯგუფების მიერ წარმოებული პროდუქციის არაკონკურენტუნარიანობა, კანონთან კონფლიქტში მყოფი პირების არაინტეგრირებულობა საზოგადოებაში ის პრობლემებია, რომელთა გადასაჭრელად საქართველოში მოქმედი სოციალური საწარმოები აქტიურად და წარმატებულად ოპერირებენ ბაზარზე. სწორედ ამ მიმართულებების შესაბამისად განვითარდა საქართველოში სოციალური მეწარმეობა.

საინტერესოა განვიხილოთ რამოდენიმე ინოვაციური სოციალური საწარმოს პრაქტიკული მაგალითი, რომლებიც ზემოთ ჩამოთვლილი გამოწვევების ინოვაციურ გზებს სახავენ.

▪ სოციალური საწარმო „მწვანე საჩუქარი”

4 ახალგაზრდისგან შემდგარმა გუნდმა 2015 წელს წამოიწყო საქველმოქმედო ინიციატივა - მაკულატურის შეგროვება და მისი გადაცლა სახელმძღვანელოებში, რეგიონებში, დაცარიელებული სკოლის ბიბლიოთეკების შევსების მიზნით. ინიციატორთა ჯგუფის ე.წ. „მწვანე ჰობის“ გარდაქმნა ორგანიზებულ საქმიანობად სოციალური მეწარმეობის შესახებ, ერთ-ერთი დონორი ორგანიზაციის მიერ გამოცხადებულმა ფინანსური მხარდაჭერის პროგრამამ განაპირობა.

შედეგად, 2017 წელს, დაარსდა სოციალური საწარმო „მწვანე საჩუქარი“, რომლის მისიაც „გარემოს დაცვა და მდგრადი განვითარების მიზნების ხელშეწყობა ნარჩენების მართვის

პოლიტიკის გაძლიერებით, ინფორმირებულობის გაზრდითა და ნარჩენების მართვის კულტურის პოპულარიზაციით საზოგადოებაში³⁶.

სოციალური საწარმოს ინოვაციურობა იმაში მდგომარეობს, რომ ის მომხმარებელს სთავაზობს ეკოდამზოგავ პროდუქციას, რომელიც შექმნილია გადამუშავებული ქაღალდისგან. უფრო კონკრეტულად, კონვერტებს, ქაღალდის ჩანთებს, საკანცელარიო მასალებს, შესაფუთ მასალებს და სხვ.

სოციალურ საწარმოს ჩვეულებრივი ბიზნეს-ოპერატორისგან სწორედ ის ფაქტი განასხვავებს, რომ ის ზრუნავს სოციალური შედეგების მიღწევაზე. „მწვანე საჩუქრის“ სოციალური შედეგები იზომება იმის მიხედვით, თუ „შეგროვებული მაკულატურის გადამუშავებით რამდენი ხე, და მასთან ისეთი მნიშვნელოვანი რესურსები დაიზოგა, როგორებიც არის წყალი, ნავთობი, რამდენი რესურსი დაიზოგა ნაგავსაყრელზე (ანუ რამდენად ნაკლები მაკულატურა განთავსდა ნაგავსაყრელზე, ესეც ერთ-ერთი საზომი ერთეულია, როდესაც მაკულატურის გადამუშავების დადებით და პოზიტიურ მხარეებზე საუბრობენ)³⁷.

საქმიანობის წამოწყება ა(ა)იპ-იურიდიული ფორმის ფარგლებში განაპირობა ერთ-ერთი დამფუძნებლის საზოგადოებრივ სექტორში მოღვაწეობის 10 წლიანმა გამოცდილებამ, ექსპერტული ინტერვიუს დროს მან აღნიშნა, რომ გარდა სოციალური მეწარმეობის, როგორც სავსებით მისაღები ფორმულის არსებობისა, საქმიანობის ა(ა)იპ ფორმით წამოწყება სწორედ იმ ფაქტორებმა განაპირობეს, როგორებიც არის დონორებთან ურთიერთობების გამოცდილება, სამეწარმეო საქმიანობასთან და ინვესტორებთან უშუალო შეხების გამოცდილების ნაკლებობა.

ასევე აღსანიშნავია ფაქტი, რომ ქაღალდის ნარჩენების შეგროვებით საქართველოში 4 მსხვილი ბიზნეს კომპანიაა დაკავებული, ისინი ეკონომიკური სტიმულების მეშვეობით ცდილობენ საზოგადოების წევრების დაინტერესებას, რომ შეაგროვონ ქაღალდის ნარჩენები და ამაში მიიღონ კონკრეტული ანაზღაურება, მიუხედავად ამ სტიმულებისა, როგორც კომპანიის წარმომადგენლები აღნიშნავენ, მათი საწარმოების ყოველწლიური

³⁶ სოციალურ საწარმოთ ალიანსი (საქართველო) - <http://seageorgia.ge/social-enterprises/37> (შემოწმდა 16.06.2019)

³⁷ ექსპერტული ინტერვიუ #4, დანართი #4, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-7, გვ.76.

დატვირთვა მხოლოდ 40%-ს აღწევს. „მწვანე საჩუქარმა“ კი 2 წლიანი არსებობის მანძილზე შეაგროვა 26 ტონამდე მაკულატურა და მათგან კი გადაამუშავა 20 ტონა, რომლისგანაც მიღებული ეკოდამზოგავი პროდუქტები ხელს უწყობენ ხეების მოჭრის ტენდენციის შეჩერებას, ნავთობისა და წყლის ამოწურვადი რესურსების გამოყენებას. სოციალური საწარმოს დამფუძნებელი, მარინა ბენდელიანი აღნიშნავს, რომ „რეწარმატებასაც მიაღწია „მწვანე საჩუქარმა“, 50% იმის დამსახურებაა, რომ ეს არის სოციალური საწარმო და არა შპს“.

„მწვანე საჩუქარი“ მომავალში, ნაკლებადკონკურენტულ მდგომარეობაში მყოფი კადრების დასაქმებასაც ისახავს მიზნად, რაც კიდევ უფრო მეტად გაამრავალფეროვნებს მათი საქმიანობის მიზნობრიობას.

■ სოციალური საწარმო „ჩუ“

სოციალური საწარმო „ჩუს“ იდეა, ორი მეგობრის ისტორიას უკავშირდება, რომელთაგან ერთ-ერთი სმენის შეზღუდვის მქონე პირია. პრობლემის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოებაში არსებობს მეინსტრიმი, რომლის მიხედვითაც ამ ტიპის შეზღუდვების მქონე პირთათვის ქესტური ენის შესწავლა, შეიძლება ითქვას, ქმნის გარკვეულ უხერხულობებს. სწორედ ამიტომ, სმენის არმქონე პირთათვის ერთადერთ საკომუნიკაციო საშუალებად პირის ქესტიკულაციის, პირის მოძრაობის ამოკითხვად რჩება.

აღნიშნული სოციალური პრობლემის აღმოფხვრის მიზნით, ენთუზიასტმა დამფუძნებელმა 2018 წელს შექმნა სოციალური საწარმო „ჩუ“, რომლის მისიაცაა „სმენის შეზღუდვის მქონე პირების საზოგადოებაში ინტეგრაციის ხელშეწყობა ქესტური ენის პოპულარიზაციის გზით“³⁸.

სოციალური საწარმოს ინოვაციურობა იმაში მდგომარეობს, რომ ის არის საქართველოში პირველი სამაგიდო, ჯგუფური თამაში, რომელიც აგებულია ძველი თამაშების პრინციპებზე და ხელს უწყობს ქესტური ენის მარტივად დამახსოვრებას. საწარმო მომხმარებელს სთავაზობს ინსტრუქტირებულ ბანქოს, რომელზეც სიტყვები გამოსახულია ქესტური ენის მეშვეობით. საწარმოს დამფუძნებელი აღნიშნავს, რომ

³⁸ სოციალურ საწარმოთა ალიანსი (საქართველო) - <http://seageorgia.ge/social-enterprises/18> (შემოწმდა 16.06.2019)

საწარმომ შექმნა „ისეთი პროდუქტი, რომელიც საზოგადოებისთვის არათუ სოციალური პრობლემის კუთხით იქნებოდა საინტერესო, არამედ თვითონ პროდუქტის სახით“, სწორედ აღნიშნულმა განაპირობა საწარმოს წარმატება, რადგანაც „ჩამოყალიბდა ისეთი მიდგომა, რომ საზოგადოებას მოუწოდო ის, რაც საზოგადოებისთვის არის საინტერესო. და მას უბრალოდ მოუწოდო, რომ მოდი ვითამაშოთ!“³⁹.

რაც შეეხება სოციალურ შედეგებს, დამფუძნებლებისთვის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა რეგიონებში თემის შესახებ ცნობიერების ამაღლება.

„როგორც მოგეხსენებათ, რეგიონებში ამ კუთხით გაცილებით რთული სიტუაციაა, ვიდრე დედაქალაქში, ამიტომ, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზანი გვექონდა, რომ გვემოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში და იქაური ახალგაზრდებისთვის, ჩვენი თამაშის საშუალებით, გაგვეცნო ქესტური ენა“ აღნიშნავს დამფუძნებელი. 200-მდე ახალგაზრდამ, თამაშის მეშვეობით, უკვე აიმაღლა ცნობიერება ქესტური ენის მნიშვნელობის შესახებ. ასევე, არსებობს კონკრეტული მაგალითები, როდესაც თამაშის მეშვეობით დაიმსხვრა საზოგადოებაში დამკვიდრებული სტერეოტიპი ქესტური ენის საჭიროების ნაკლებობის შესახებ და კონკრეტულმა ოჯახებმა დაინახეს თავიანთი წევრების ქესტურ ენაზე განათლების ხელმისაწვდომობის ზრდის მნიშვნელობა.

საქმიანობის ა(ა)იპ იურიდიული ფორმით წამოწყება განაპირობა ფინანსების მოზიდვის და სხვადასხვა ღონისძიებებში ჩართულობის მრავალფეროვანმა შესაძლებლობებმა. „გამომდინარე იქედან, რომ საქართველოში ჯერ-ჯერობით არ გვაქვს სოციალური საწარმოსთვის ცალკე იურიდიული ფორმა, ყველაზე ახლოს და ყველაზე მოსახერხებელი აღმოჩნდა ა(ა)ი.პ.“⁴⁰.

განვითარების პოტენციალის მქონე, ინოვაციური სოციალური საწარმო „ჩუ“ მთავარ მიზნად მომავალში ფინანსური მდგრადობის შენარჩუნებას ისახავს, რათა დაბალანსებულ იქნეს საწარმოს ბიზნეს და სოციალური საქმიანობები, პოპულარიზდეს

³⁹ ექსპერტული ინტერვიუ #5, დანართი #5, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-5, გვ.81.

⁴⁰ ექსპერტული ინტერვიუ #5, დანართი #5, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-5, გვ.82.

ქესტური ენა, გამარტივდეს კომუნიკაცია შეზღუდვის მქონე პირთათვის და განვითარდეს ინკლუზიური გარემო, რომელიც უზრუნველყოფს სოციუმის ყველა წევრის აქტიურ ჩართულობას საზოგადოებრივ პროცესებში, რათა არავინ დარჩეს მიღმა.

▪ სოციალური საწარმო „მუსთერაპიული ცენტრი“

შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე (შშმ) პირებთან მუშაობის მრავალწლიანი გამოცდილების მქონე საზოგადოებრივი ორგანიზაციის „მშობელთა ხიდის“ ბაზაზე, 2016 წელს შეიქმნა სოციალური საწარმო „მუსთერაპიული ცენტრი“.

სოციალური საწარმოს მისიაა „ფსიქო-სოციალური რეაბილიტაციის ალტერნატიულ მოდელზე - მუსთერაპიულ სერვისზე - ხელმისაწვდომობის ზრდა და ინკლუზიური საზოგადოების ჩამოყალიბების ხელშეწყობა“.

რაც შეეხება ინოვაციურობის კომპონენტს, ზოგადად, მუსიკალური თერაპია მსოფლიოში ფართოდ გავრცელებული პრაქტიკაა და ის წარმოადგენს *„ფსიქოლოგიურ ინტერვენციას, რომელიც იყენებს მუსიკის ექსპრესიულ ელემენტებს, როგორც ურთიერთქმედების ძირითად საშუალებებს. მუსთერაპიული მომსახურება მოიცავს შემოქმედებით, თერაპიულ და პედაგოგიურ-აღმზრდელობით ინტეგრირებული მუშაობის ფორმებს“*⁴¹. საქართველოში, მუსიკალური თერაპიის პირველი პრაქტიკა კი სწორედ „მშობელთა ხიდის“ მეშვეობით დაინერგა და წარმოადგენს უნიკალურ მიმართულებას, რომელიც მრავალწლიანი სწავლების და პრაქტიკის შემდგომ, პირველად განხორციელდა საქართველოს მაგალითზე.

სოციალური საწარმო მომხმარებელს სთავაზობს მულტიდისციპლინური გუნდის მიერ მოზარდის საჭიროებების შეფასებას და ინდივიდუალური აბილიტაციის გეგმის შედგენას, ასევე, საჭიროების შესაბამისად, თერაპიულ ინტერვენციას და მშობელთან და ბავშვებთან ინტეგრირებულ გაკვეთილებს.

სოციალური შედეგების თვალსაზრისით, საწარმოს დაფუძნების შემდგომ 100-მდე ბავშვმა და მოზარდმა გაიუმჯობესა საზოგადოებაში ინტეგრაციისათვის აუცილებელი

⁴¹ სოციალურ საწარმოთა ალიანსი (საქართველო) - <http://seageorgia.ge/ka/social-enterprises/20> (შემოწმდა 16.06.2019)

უნარ-ჩვევები, საზოგადოებაში გაიზარდა მუსთერაპიული სერვისის ცნობადობა, მიღებული მოგება კი ინვესტირდება დამფუძნებელი ორგანიზაციის, „მშობელთა ხიდის“ სოციალური პროექტების დაფინანსებას.

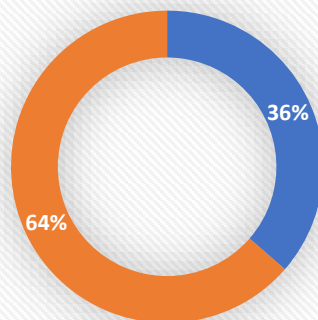
ამ ეტაპზე საწარმო ფუნქციონირებს ა(ა)იპ იურიდიული ფორმის ფარგლებში, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისთვის მინიჭებული ეკონომიკური აქტიურობის უფლების ფარგლებში. სოციალური საწარმოს აღნიშნული ფორმით ფუნქციონირების ერთ-ერთი განმაპირობებელი ფაქტორი, სწორედ ზემოთმოყვანილი ფაქტია, რომ მოგება რეინვესტირდეს დამფუძნებელი ორგანიზაციის მიზნების მისაღწევად.

მოყვანილი მაგალითები ნათლად ასახავენ სოციალური საწარმოების მრავალფეროვნებას საქართველოში, ასევე, მათი განვითარების მიმართულებებს და სამომავლო, გაფართოების შესაძლებლობებს.

2.3. სოციალური მეწარმეობის გავლენა ინოვაციურ გადაწყვეტილებებზე

ინოვაციურ გადაწყვეტილებებზე სოციალური მეწარმეობის გავლენის დასადგენად, სტრუქტურიზებული ინტერვიუს საშუალებით გამოიკითხა 11 ინოვაციური პროდუქტის-სერვისის მწარმოებელი ორგანიზაცია-კომპანია, მათგან 7 სოციალური საწარმო და 4 ახლადდაფუძნებული ბიზნეს ოპერატორი (ე.წ. Start Up).

გრაფიკი #2.2. სტრუქტურიზებული ინტერვიუ

■ ახლადდაფუძნებული ბიზნეს ოპერატორი (Start Up)

■ სოციალური საწარმო

კითხვარი ტექნიკურ ინფორმაციის მოთხოვნასთან ერთად, სოციალური საწარმოების შემთხვევაში მოიცავდა ისეთ შინაარსობრივ შეკითხვებს, როგორებიცაა

- მოტივაცია, რამაც განაპირობა საქმიანობის სოციალური მეწარმეობის ჭრილში წარმართვა ჩვეულებრივი ბიზნეს კომპანიის დაფუძნების ნაცვლად;
- თანადაფინანსების წყაროები;
- კმაყოფილების დონე სოციალური მეწარმეობის საქმიანობის წამოწყებით, ნაცვლად ჩვეულებრივი ბიზნეს საქმიანობისა და სხვ.

ხოლო ახლადდაფუძნებული, ინოვაციური ბიზნეს ოპერატორების შემთხვევაში, ზემოთ მოყვანილი ინფორმაციის გარდა, კითხვარი მოიცავდა შემდეგ შეკითხვებს:

- კმაყოფილების დაბალი დონის არსებობის შემთხვევაში, რა იყო ძირითადი მიზეზები?
- იყვნენ თუ არა იდეის ინიციატორები ინფორმირებულები სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის შესახებ?
- საქმიანობის იურიდიული ფორმის ცვლილების შემთხვევაში ინიციატორები წამოიწყებდნენ თუ არა სოციალური მეწარმეობის მაგვარ საქმიანობას?

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ კითხვარში ჩართული ყველა ახლადდაფუძნებული ბიზნეს ოპერატორის იდეის ინიციატორს ჰქონდა ინფორმაცია სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის შესახებ, თუმცა, მათ საქმიანობები წამოიწყეს ისეთი იურიდიული ფორმის ფარგლებში, როგორებიცაა:

- შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება (შპს);
- სააქციო საზოგადოება;
- მიკრო ბიზნესის სტატუსი.

გრაფიკი #2.3. გამოკითხულ კომპანიათა იურიდიული ფორმა

გარდა სტრუქტურიზებული კითხვარისა, გაიმართა 7 ჩაღრმავებული ინტერვიუ სოციალური მეწარმეობის და სტარტაპ სფეროში მოქმედ ექსპერტებთან, სოციალური საწარმოს და წარმატებული ბიზნეს ოპერატორების დამფუძნებლებთან. ინტერვიუების ძირითადი მიზანი იყო იმ სტიმულების და პრეფერენციების დადგენა, რაც სტარტაპ კომპანიების დამფუძნებლებს უბიძგებს კონკრეტული იურიდიული ფორმების არჩევისკენ, ასევე, სოციალურ საწარმოებს - ა(ა)იპ ფორმით საქმიანობის წამოწყებისკენ.

სექტორში გამორჩეული „სტარტაპერი“, ნიკოლოზ გოგოჩური, “VRex Immersive Inc-ის“ დამფუძნებელი, რომელმაც შექმნა პროგრამული უზრუნველყოფის პლატფორმა ტურისტულ ადგილებში ვირტუალური რეალობის საშუალებით მოგზაურობისთვის, აღნიშნავს, რომ *„შპს-ს ფორმის არჩევა თავიდანვე სახელმწიფო სტრუქტურებთან და მსხვილ კომპანიებთან თანამშრომლობის განვითარების მიზნით შეირჩა“*. გარდა აღნიშნულისა, ამ იურიდიული ფორმით, საგადასახადო ადმინისტრირება გაცილებით გამარტივებულად აღიქმება.

VRex-ის ამბიციური მიზანია ტურისტული პროდუქტების შექმნის პროცესის ცვლილება ვირტუალური რეალობის მეშვეობით. ასევე, ტურისტებისთვის არჩევანის პროცესის გამარტივება საქართველოში ჩამოსვლისთანავე, ვირტუალური რეალობის მეშვეობით ტურისტული ადგილების გაცნობის შედეგად.

კომპანია ბაზარზე ფუნქციონირების 3 წლიან გამოცდილებას ფლობს, თუმცა, მისი ეკონომიკური შემოსავლები ვერ ფარავს საწარმოს საქმიანობასთან დაკავშირებულ ყველა დანახარჯს. დონორი ორგანიზაციების მხრიდან არსებული ფინანსური მხარდაჭერის პროგრამები, კრედიტები, ორგანიზაციის სახსრებით საწარმოს საქმიანობის დაფინანსება, სახელმწიფოს მხრიდან არსებული ფინანსური მხარდაჭერის და საერთაშორისო აქსელერატორების პროგრამები (სახელმწიფო ინვესტიციები) კი ის მექანიზმებია, რომელთაც საწარმო თანადაფინანსებისთვის მიმართავს.

ძირითადი ფაქტორები, რის გამოც, ინიციატორთა ჯგუფმა არ წამოიწყო სოციალური მეწარმეობა, არის ის, რომ მომავალში კომპანია გეგმავს:

- სააქციო საზოგადოებად გარდაქმნას;

- აქციონერთა ჯგუფის ყოლას;
- ინვესტორთა და მეწილეთა სიმრავლეს;
- ასევე, საჭიროების შემთხვევაში საერთაშორისო ბირჟაზე გასვლას.

ეს ყველაფერი კი ფაქტობრივად შეუძლებელია სოციალური მეწარმეობის შემთხვევაში და პრინციპულ წინააღმდეგობაში მოდის კონცეფციის შინაარსთან.

რესპონდენტების პასუხებში, ასევე, ფიქსირდება, რომ ფინანსური მხარე და გადასახადების, დაბეგვრის საკითხები ძალიან მნიშვნელოვანია ახლადწამოწყებული ბიზნეს საქმიანობის შემთხვევაში. „*მიკრო მეწარმე თავისუფლდება ყველა გადასახადისგან, რაც სტარტაპის ხელსაყრელია.*“ აღნიშნავს ერთ-ერთი რესპონდენტი. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მიკრო მეწარმის სტატუსის შემთხვევაში, თუ 30 000 ლარს გადაცდება წლიური ბრუნვა, იურიდიული ფორმის ცვლილება გარდაუვალი აუცილებლობაა. საწარმო უნდა განვითარდეს, შესაბამისად, იურიდიული ფორმის ცვლილებაც თანმდევი მოვლენაა. სოციალური მეწარმეობის საქმიანობის შემთხვევაში კი, პრიორიტეტულად შეიძლება მივიჩნიოთ ფაქტი, რომ იურიდიული ფორმის ცვლილება არ არის საჭირო, განსაკუთრებით ისეთ სახელმწიფოებში, სადაც არსებობს სტატუსი სოციალური საწარმოს შესახებ.

ასევე, საქართველოს შემთხვევაში, ინოვაციური, დამგზავრების პლატფორმა „ჰარის“ დამფუძნებელი, აღნიშნავს, რომ განსაკუთრებით ტექნოლოგიურ სტარტაპებთან დაკავშირებით, გლობალურ ბაზარზე გასვლა აუცილებელია კომპანიის თვითკმარობის უზრუნველსაყოფად.

„ჰარის“ შექმნის იდეა საქალაქთაშორისო გადაადგილების არაკომფორტულობამ დაბადა, სამარშრუტო ტაქსების და მიკროავტობუსების მიერ შეთავაზებული სერვისის ხარისხი არადამაკმაყოფილებელია. სწორედ ამიტომ, „ჰარის“ მეშვეობით იდეის ავტორებმა დაინახეს, რომ თუ მოხდებოდა ორი მხარის ერთმანეთთან დაკავშირება „*ანუ მძღოლის, რომელსაც აქვს ადგილები მანქანაში და აპირებს გაემგზავროს ერთი ქალაქიდან მეორეში, და გაიყოლებს მგზავრს, რომელიც იმავე დღეს იმავე ქალაქში აპირებს გამგზავრებას, ორივე მათგანი ისარგებლებს*“⁴².

⁴² ექსპერტული ინტერვიუ #8, დანართი #8, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-5, გვ.94.

სოციალური მეწარმეობის მაგვარი საქმიანობაზე აქცენტი „ჰარის“ დამფუძნებლებმა 2 ფაქტორის გამო არ შეაჩერეს, ერთს წარმოადგენს ის, რომ უმაღლეს სასწავლებლებში სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის შესახებ მათ არ მიუღიათ ამომწურავი ინფორმაცია, ხოლო უშუალოდ ბიზნეს გადმოსახედით, „დიდი ალბათობით საჭირო გახდება ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გასვლა, რადგან ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გასვლა ვერ მოხდება კერძო ინვესტიციის გარეშე და ეს სტარტაპის დამახასიათებელიც არის რომ მას ძალიან ხშირად სჭირდება, რომ კერძო ინვესტიცია მოიზიდოს, სანამ ის საბოლოოდ არ გავა IPO-ზე, ანუ არ იქნება საჯაროდ ვაჭრადი კომპანია, ამიტომ, როდესაც ჩვენც ეს ეტაპი დაგვიდგება, რომ მოვიზიდავთ კერძო ინვესტიციებს, დიდი ალბათობით საჭირო გახდება რომ სააქციო საზოგადოებად გადაკეთდეს ჩვენი კომპანია“⁴³ - ამბობს „ჰარის“ იდეის ავტორი და თანადამფუძნებელი.

მეორე მხრივ, სოციალური სერვისების მიმწოდებელი სოციალური საწარმო „ცისარტყელას“ დამფუძნებელი, ნინო პაატაშვილი, მიუთითებს, რომ რეგიონში, მოსახლეობის დაბალი მსყიდველუნარიანობის გამო მათ არ აირჩიეს ბიზნეს ოპერატორის დაფუძნების გზა. სოციალური პრობლემების გადაწყვეტისთვის კი სწორედ სოციალური მეწარმეობის კონცეფცია მიიჩნიეს რეალურ საშუალებად, რაც გულისხმობდა სამეწარმეო მიდგომებითა და შერეული დაფინანსების სისტემის (გრანტი, ვაუჩერული დაფინანსება, ბენეფიციარების თანამონაწილეობა) მეშვეობით 0-7 წლამდე ასაკის ბავშვებისთვის შემდეგი მომსახურებების გაწევას:

- განვითარების სკრინინგი;
- სიღრმისეული შეფასება;
- განვითარების ინდივიდუალური გეგმის შემუშავება;
- ინტერვენცია, კონსულტაციები, მხარდაჭერა ბავშვების აღზრდელთათვის ბავშვების სასწავლო სააღზრდელი პროცესში ჩართულობის უზრუნველსაყოფად.

„ცისარტყელა“ 2017 წელს დაარსდა და მიზნად ისახავს „თელავსა და მთლიანად კახეთის რეგიონში, არსებული სახელმწიფო სერვისების ეფექტიანი განხორციელების ადვოკატირებითა და ახალი სერვისების განვითარებით, ხელი შეუწყოს ბავშვზე

⁴³ ექსპერტული ინტერვიუ #8, დანართი #8, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-5, გვ.97.

ზრუნვის სერვისების ხელმისაწვდომობას⁴⁴. თავის მხრივ, სოციალური საწარმოს საქმიანობა ინოვაციურია, რადგან სახეზე იყო ამ სერვისის არ-არსებობა თვითმმართველ ერთეულში, პრეცედენტული მოდელის შექმნის შედეგად კი მოხდა საკითხის ადვოკატირება, ლობირება. შედეგად, 2017 -2018 წლებში, განხორციელდა 548 ბავშვის განვითარების სკრინინგი, მათგან 137 ბავშვის მშობელს გადაეცა რეკომენდაციები და მიიღო სპეციალისტის კონსულტაცია. 120 ბავშვი ჩაერთო სახელმწიფო პროგრამაში. 98 ბავშვმა კი თელავის მერიის მიერ მიიღო პროგრამული დაფინანსება სოციალური სერვისის მისაღებად.

სოციალური მეწარმეობის ინოვაციურ გადაწყვეტილებებზე გავლენაზე საუბრისას, მიზანშეწონილია ვახსენოთ საქართველოში არსებულ პრაქტიკებს შორის პირველი და უპრეცედენტო შემთხვევა - სოციალური საწარმო სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში. საწარმოს ისტორია მრავლისმომცველია და თავის მხრივ, მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ტრადიციული სერვისის მიმწოდებლების მიერ, იდეის ინიცირებისას, ინოვაციური გზების გამოყენებაზე.

▪ „ფრილანსერი“ სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში

სოციალური საწარმო „ფრილანსერის“ (Freelancer) ისტორია 2 მეგობრის კოოპერაციას უკავშირდება სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში⁴⁵. იდეის ინიცირების სტიმულაცია სოციალური საწარმოს დამფუძნებლებს მსჯავრდებულთათვის კარგად ნაცნობი პრობლემისგან მომდინარეობს, კერძოდ, „დაწესებულებაში არ არსებობდა არანაირი ინტელექტუალური საქმე, სადაც მსჯავრდებულები შეძლებდნენ არა მხოლოდ ფიზიკური ძალით დაკავებულიყვნენ“⁴⁶, არამედ ინტელექტუალური საქმიანობა. პრობლემას გაცილებით ამწვავებდა ფაქტი, რომ დაწესებულებაში მყოფ პირთაგან ზოგიერთს არასოდეს უმუშავია ფიზიკურად, და მიუხედავად მათი სურვილისა, რომ დასაქმებულიყვნენ და გამოემუშავებინათ თანხა, ეს მათთვის, ფაქტობრივად, შეუძლებელი იყო.

⁴⁴ სოციალურ საწარმოთა ალიანსი (საქართველო) - <http://seageorgia.ge/social-enterprises/42> (შემოწმდა 16.06.2019)

⁴⁵ შემდგომში „სასჯელაღსრულების დაწესებულება“ მოხსენიებულ იქნება, როგორც „დაწესებულება“.

⁴⁶ ექსპერტული ინტერვიუ #7, დანართი #7, თბილისი (საქართველო), 1-6, 2019, გვ.90.

შეიძლება ითქვას, სწორედ ამ უპირველესი პრობლემის გადაჭრას ისახავს მიზნად სოციალური საწარმო „ფრილანსერი“, რომელიც „საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრის“ ფინანსური მხარდაჭერით 2018 წელს შეიქმნა და ახლახანს დაიწყო საქმიანობა.

სოციალური საწარმოს განვითარების პირველ ეტაპზე, ხუთი გადამზადებული მსჯავრდებული დასაქმდება უშუალოდ დაწესებულებაში, მათ კი დაწესებულების ფარგლებს გარეთ ეყოლება კურატორი, რომელიც საერთაშორისო პლატფორმებზე მოიძიებს კონკრეტულ დავალებებს, რომლის შესრულების შემთხვევაშიც ე.წ. განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობა, მსჯავრდებულთა შრომას სამართლიანად აანაზღაურებს.

საწარმოში დასაქმებულები ჯერ-ჯერობით საქმიანობას ტექსტების გაციფრულებით, ვიდეოების ტიტრირებითა და აუდიო-მონტაჟის სერვისით იწყებენ, თუმცა, საწარმოო საქმიანობიდან მიღებული მოგების სრული მოცულობა რეინვესტირდება მსჯავრდებულთათვის პროფესიულ განათლებაზე ხელმისაწვდომობის გასაზრდელად გრაფიკული დიზაინის მიმართულებით, რათა საწარმომ შემდგომში ამ ტიპის საჭიროებასთან დაკავშირებული დაკვეთების შესრულებაც შეძლოს.

რაც შეეხება იურიდიულ ფორმას, რომლის ფარგლებშიც სოციალური საწარმო ფუნქციონირებს: *„ვინაიდან ჩვენ საერთოდ არ ვართ ორიენტირებულები მოგებაზე და მთლიანად რეინვესტირდება თანხა, გარდა ხელფასებისა, რათქმუნდა, ჩვენთვის ყველაზე მოხერხებული იურიდიული ფორმა - ა(ა)იპ შევარჩიეთ“* - ექსპერტული ინტერვიუსას ამბობს საწარმოს თანადამფუძნებელი. ასევე აღინიშნა, რომ სახელმწიფო უწყებებთან ა(ა)იპ-ის ფორმით საწარმოო საქმიანობის საკითხებზე ურთიერთობისას, კომერციული ორგანიაციისგან განსხვავებით, მაღალია ნდობის მოპოვებისა და ლოიალურობის ხარისხი.

მიუხედავად უამრავი გამოწვევისა, საწარმოს მენეჯმენტი გეგმავს სტაბილური დასაქმების ადგილის შეთავაზებას მსჯავრდებულთათვის მას შემდეგ, რაც ისინი დატოვებენ დაწესებულებებს, რათა უზრუნველყოფილი იყოს როგორც მათი კეთილდღეობა, ისე საწარმოო თვალსაზრისით არ მოხდეს გადამზადებული და

კვალიფიციური კადრების გადინება. საწარმოს დამფუძნებელი ასევე აღნიშნავს, რომ მოკლევადიან პერიოდში იგეგმება დასაქმებულთა რაოდენობის გაზრდა 10 პირამდე, საშუალოვადიან პერიოდში საწარმოს სამიზნე აუდიტორია ასევე იქნება პრობაციონერები, ხოლო გრძელვადიან პერიოდში, პრაქტიკის გამართლებისა და დამკვიდრების შემთხვევაში, იგეგმება მსგავსი საქმიანობის განხორციელება სხვა დაწესებულებებშიც.

თავი 3. სოციალური მეწარმეობის განვითარების პერსპექტივები

3.1. სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმები სოციალური მეწარმეობის განვითარების ხელშესაწყობად

სოციალური მეწარმეობის განვითარებისთვის არსებული სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმებზე საუბრისას, აუცილებელია აღვნიშნოთ, თუ რა უდევს მას საფუძვლად. ზოგადად, სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმები აერთიანებს 4 მიმართულებას:

1. პოლიტიკური ნება (Political Will);
2. მხარდამჭერი მექანიზმების პრინციპებზე ჩამოყალიბება (Supporting Principles);
3. სახელმწიფო მოქმედების გეგმები (Government Action Plans);
4. საერთო მიზნები (Goals).

აღნიშნული მიმართულებების შესრულება განაპირობებს სახელმწიფო დონეზე საბაზისო საქმიანობის განხორციელებას კონცეფციის განვითარებისთვის. რაც შეეხება სოციალურ მეწარმეობას, პირველყოვლისა, უნდა განვიხილოთ, თუ რატომ არის მნიშვნელოვანი სოციალური მეწარმეობისთვის სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმების შექმნა და მათი განვითარება.

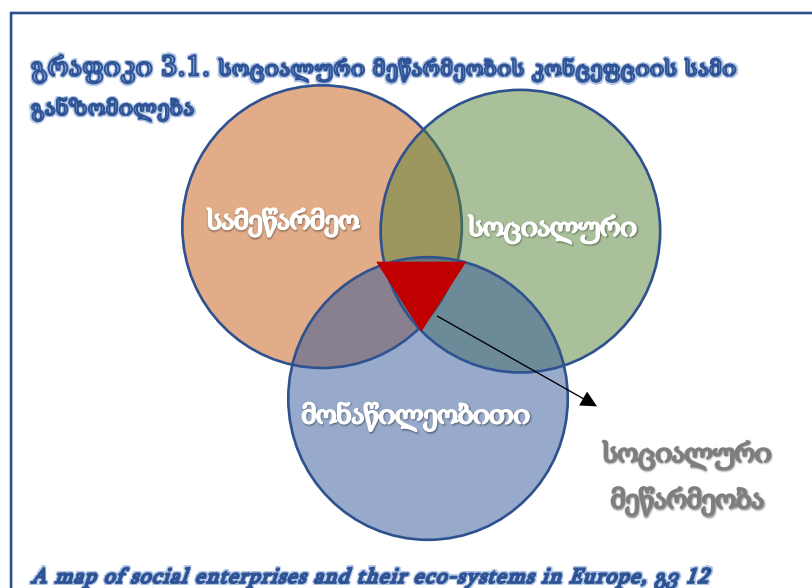
სოციალური საწარმოები:

- ახერხებენ ისეთი პროდუქციის წარმოებას და მომსახურების მიწოდებას, სადაც სახელმწიფო და ბიზნეს კომპანიები არაეფექტურად ფუნქციონირებენ;
- წარმოადგენენ სოციალური სერვისების მიმწოდებელ ოპერატორებს;
- საქმიანობას უდგებიან ხარჯთ-ეფექტიანად;
- ასაქმებენ მოწყვლადი და მარგინალური ჯგუფების წარმომადგენლებს, რომელთათვისაც დასაქმების სხვა, ალტერნატიული ფორმა ხელმიუწვდომელია;
- გვესახებიან სიღარიბის შემცირების და ინკლუზიურობის უზრუნველყოფის გზად;
- ზრუნავენ გარემოს დავაზე, კულტურის შენარჩუნებასა და პოპულარიზაციაზე, პროფესიული განათლების ხელმისაწვდომობაზე.

მიმდინარე დებატებისას, თუ რატომ არის სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის საკანონმდებლო ჩარჩო-რეგულაციების შემოღება საჭირო, მომხრეთა აზრი ერთიანდება შემდეგი გარემოებების გარშემო:

- იურიდიული რეგულირება უზრუნველყოფს კონცეფციის ერთიან გაგებას სახელმწიფო დონეზე;
- მარტივდება სახელმწიფო პოლიტიკის შემუშავება სოციალური მეწარმეობის განვითარების ხელშესაწყობად;
- შესაძლებელი ხდება სტატისტიკური ანალიზისთვის ინფორმაციის მოკრება და განვითარების ტენდენციების დადგენა;
- ადვილდება მხარდაჭერის მექანიზმების შემუშავება სხვადასხვა სექტორის მიერ.

როგორც აღინიშნა, ევროკავშირმა 2011 წელს მიიღო სოციალური მეწარმეობის გლობალური ინიციატივის დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც „სოციალური საწარმოების მეშვეობით ხდება სოციალური მიზნების შერწყმა სამეწარმეო მიდგომებთან. ეს ორგანიზაციები ფოკუსირდებიან სოციალური შედეგების მაქსიმიზაციაზე, გარემოსდაცვითი და სათემო მიზნების მიღწევაზე“⁴⁷. ევროკავშირი ქმნის ხელსაყრელ ფინანსურ, ადმინისტრაციულ და ლეგალურ გარემოს იმისათვის, რომ კონცეფცია წარმატებით განვითარდეს წევრ სახელმწიფოებში.

⁴⁷ იხილეთ ევროკავშირის ოფიციალური ვებ-გვერდი - http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en (შემოწმდა 21.06.2019).

შედეგად, ევროკავშირის წევრ 29 სახელმწიფოში (შვეიცარიის ჩათვლით) განვითარდა ერთიანი მიდგომა სოციალური მეწარმეობის კონცეფციისადმი, რომელიც აერთიანებს 3 განზომილებას⁴⁸, ესენია:

- **სამეწარმეო განზომილება** - რაც გულისხმობს განგრძობად ეკონომიკურ საქმიანობას. ეს განასხვავებს მათ არასამეწარმეო-არაკომერციული იურიდიული პირებისგან;
- **სოციალური განზომილება** - გამოკვეთილი სოციალური მისია, რითაც განსხვავდება სოციალური საწარმო ტრადიციული ბიზნეს ოპერატორისგან;
- **მონაწილეობითი მმართველობა** - გულისხმობს საწარმოს მუდმივ კონცენტრირებას სოციალურ მისიაზე დამფუძნებელთა მთელი ჯგუფის ჩართულობით. ანუ გადაწყვეტილებები მიიღება დემოკრატიული პრინციპით და არ ხდება უკვე მიღებული გადაწყვეტილებებით ხელმძღვანელობა, რაც ახასიათებს ტრადიციულ ბიზნეს ოპერატორებს.

კონცეფციის განვითარებისთვის შესაბამისი სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმების შემუშავების მიზნით, ევროკავშირი სოციალურ საწარმოებს აერთიანებს 4 ჯგუფში⁴⁹, ესენია:

- **სამუშაო ინტეგრაცია** (Work Integration) - სამუშაო უნარების ასამაღლებელი საგანმანათლებლო მიზნები, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთა დასაქმების ხელშეწყობა;
- **სოციალური სერვისები** (Personal social services) - ჯანმრთელობა, ზრუნვა და სამედიცინო სერვისები, ხანდაზმულთა მოვლა-პატრონობა, შშმ მოზარდთა განვითარების შეფერხების აღმოჩენა და დროული ინტერვენცია, სამედიცინო მხარდაჭერა მოწყვლადი ჯგუფის წევრებს;
- **მოწყვლადი რეგიონების განვითარების ხელშეწყობა** (Local development of disadvantaged areas) - შიდამიგრაციული პროცესების შეჩერება, თემის (სოფლის) განვითარების ხელშეწყობა, ქალაქებიდან მოშორებით მდებარე დასახლებების განვითარების და გაძლიერების უზრუნველყოფა;

⁴⁸ *Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth – European Social Enterprise Law Association, 2015, 1-60, გვ. 16, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: https://esela.eu/wp-content/uploads/2015/11/legal_mapping_publication_051015_web.pdf (შემოწმდა 21.06.2019).*

⁴⁹ იხილეთ ევროკავშირის ოფიციალური ვებ-გვერდი - http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en (შემოწმდა 21.06.2019)

- **სხვა** - ნარჩენების გადამუშავება, გარემოს დაცვა, სპორტი, კულტურა, ხელოვნება, ისტორიული მემკვიდრეობის შენარჩუნება, მეცნიერება, კვლევა და მომხმარებელთა უფლებების დაცვა.

ამ ჯგუფების შესაბამისად, ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებში ხდება სოციალური მეწარმეობის იურიდიული ჩარჩო-რეგულაციების შემოღება.

აღნიშნულის მიღწევა 3 მეთოდით ⁵⁰ შეიძლება:

1. **არსებული, სხვა იურიდიული ფორმის ცვლილება და მის კანონმდებლობაში სოციალური საწარმოს თავისებურებების გათვალისწინება** - მაგალითად ბრიტანეთში არსებული სათემო ინტერესების კომპანია (Community Interest Company), ან საფრანგეთის, გერმანიის, პოლონეთისა და იტალიის მიერ კოოპერატივების ფორმის ადაპტირება სოციალურ მეწარმეობაზე;
2. **სოციალური მეწარმეობის სტატუსის შექმნა** - როდესაც ქვეყანაში არსებულ ნებისმიერ იურიდიულ სუბიექტს შეუძლია მოიპოვოს სოციალური საწარმოს სტატუსი, ამ შემთხვევაში მისი საგადასახადო და ადმინისტრაციული მმართველობა განხორციელდება სტატუსის ფარგლებში გათვალისწინებული კრიტერიუმების შესაბამისად;
3. **არასამეწარმეო-არაკომერციული იურიდიული პირებისთვის სამეწარმეო საქმიანობის წამოწყების ნების დართვა** - ა(ა)იპ-ებისთვის სამეწარმეო საქმიანობის და ეკონომიკური აქტიურობის უფლება ბევრ სახელმწიფოს აქვს ნებადართული, თუმცა ევროპაში ეს აღიქმება, როგორც დე-ფაქტო სოციალური საწარმოები და ძირითადად მოიაზრებიან როგორც სოციალური ეკონომიკის ნაწილები.

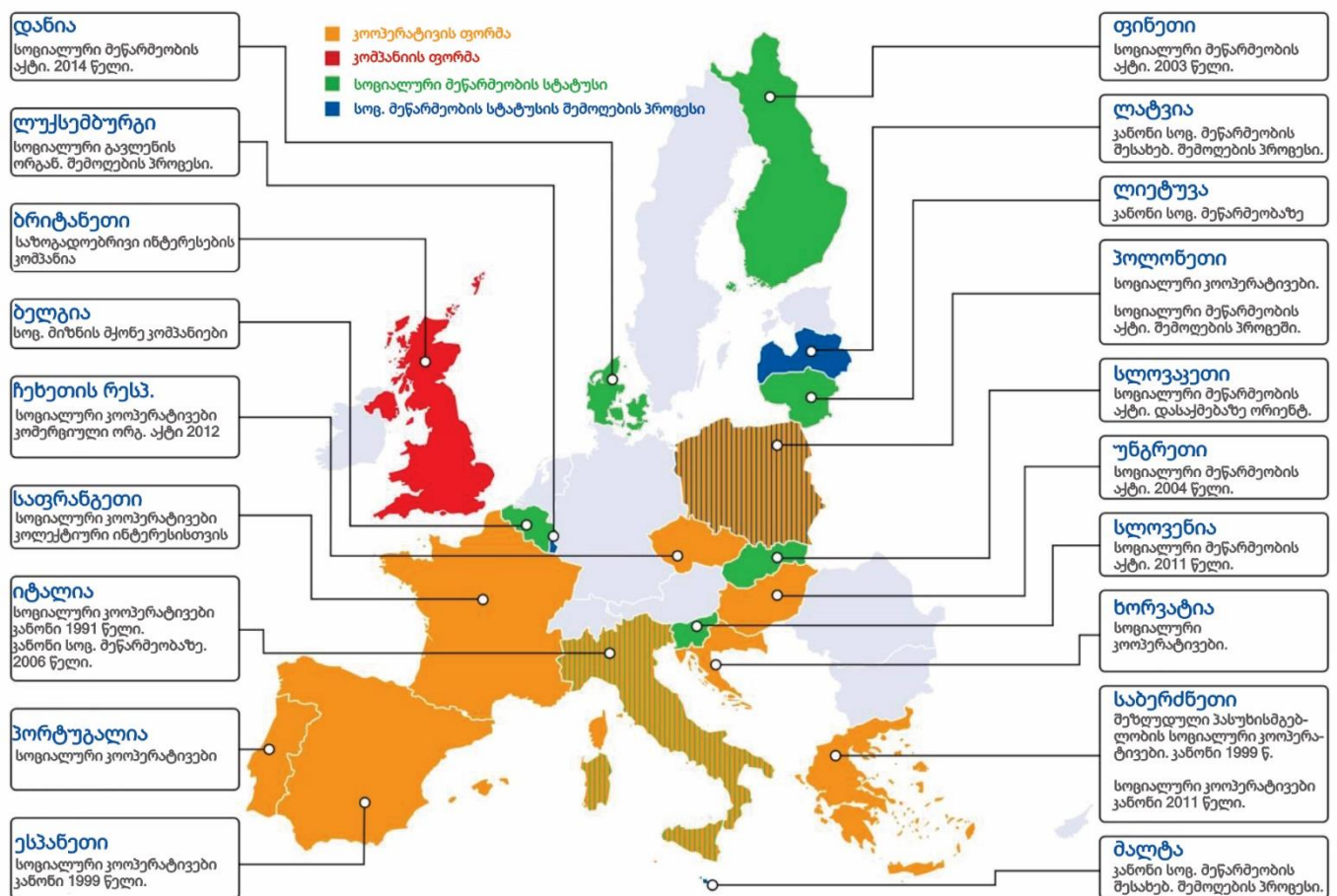
გრაფიკზე 3.2.⁵¹ – „ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები არსებული სოციალური მეწარმეობის სპეციალური საკანონმდებლო ჩარჩო-რეგულაციების შესაბამისად“, ქვეყნები დაჯგუფებულია სოციალური მეწარმეობის მიმართულებით გატარებული საკანონმდებლო ცვლილებების შესაბამისად, შემდეგი მახასიათებლებით:

⁵⁰ A map of social enterprises and their eco-systems in Europe - Employment, Social Affairs and Inclusion, European Union, 2015. 1-169, გვ. 21-22, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en> (შემოწმდა 21.06.2019)

⁵¹ A map of social enterprises and their eco-systems in Europe - Employment, Social Affairs and Inclusion, European Union, 2015. 1-169, გვ. 14.

- კოოპერატივის ფორმაზე სოციალური საწარმოს ადაპტირება;
- კომპანიის ფორმაზე სოციალური საწარმოს ადაპტირება;
- სოციალური მეწარმეობის ლეგალური სტატუსი;
- სოციალური მეწარმეობის ლეგალური სტატუსის შემოღების პროცესი.

გრაფიკი 3.2. ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები არსებული სოციალური მეწარმეობის სპეციალური საკანონმდებლო ჩარჩო-რეგულაციების შესაბამისად

გრაფიკი 3.2 ასახავს, რომ საფრანგეთი, პორტუგალია, ესპანეთი, ჩეხეთის რესპუბლიკა, უნგრეთი, ხორვატია და საბერძნეთი სოციალურ მეწარმეობას კოოპერატივის ფორმის ფარგლებში ავითარებენ. გაერთიანებული სამეფო (ბრიტანეთი) საზოგადოებრივი ინტერესების მქონე კომპანიის იურიდიულ ფორმას ამჯობინებს. ფინეთს, ლიეტუვას, სლოვაკეთს, სლოვენიას, ბელგიასა და დანიას მიღებული აქვთ სოციალური საწარმოს

სტატუსის იურიდიული ფორმა, ხოლო ლატვია და დანია მსგავსი სტატუსის შემოღების პროცესში არიან.

რაც შეეხება იტალიასა და პოლონეთს, იტალიამ 2006 წელს მიიღო სოციალური მეწარმეობის შესახებ კანონი, თუმცა 1991 წლის შემდგომ ამ ქვეყანაში კონცეფცია სოციალური კოოპერატივების ფარგლებში ვითარდებოდა. ამ ეტაპზე, იტალიაში სოციალური საწარმოს საქმიანობის განხორციელება ორივე იურიდიული ფორმის ფარგლებშია შესაძლებელი. პოლონეთში კი უკვე მომზადებულია საკანონმდებლო წინადადება სოციალური მეწარმეობის შესახებ, თუმცა ის ჯერ დამტკიცებული არ არის და ამ მხრივ, ეს ქვეყნები განსხვავებული ფერით არიან აღნიშნულები გრაფიკზე.

3.2. სოციალური მეწარმეობის განვითარების პრიორიტეტები და პერსპექტივები საქართველოში

საქართველოში სოციალური მეწარმეობის თემაზე მუშაობა 2009 წელს, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების კონსორციუმმა წამოიწყო.

ამჟამად, სოციალური მეწარმეობის განვითარების მიმართულებით ქვეყანაში რამდენიმე მსხვილი ადგილობრივი და საერთაშორისო საზოგადოებრივი ორგანიზაცია მუშაობს.

სექტორში ოპერირებადი საზოგადოებრივი ორგანიზაციების და სოციალური საწარმოების მიერ 2016 წელს დაარსდა „სოციალურ საწარმოთა ალიანსი“, რომელიც წარმოადგენს სოციალური საწარმოების ქოლგა ორგანიზაციას და მიზნად ისახავს თემის აქტუალურობის ადვოკატირებას, სოციალური მეწარმეობის საკანონმდებლო ჩარჩოს მოწესრიგებაში აქტიურ ჩართულობას, სოციალური საწარმოების ინტერესების დაცვა/გატარებას და ზოგადად, კონცეფციის პოპულარიზაციის ხელშეწყობას.

რაც შეეხება სოციალური მეწარმეობის საკანონმდებლო რეგულირებას, ამჟამად, საქართველოს კანონმდებლობა იურიდიულად არ განმარტავს კონცეფციას, შესაბამისად, არ არსებობს არანაირი საგადასახადო რეგულირება ამ მიმართულებით, თუმცა, სოციალური საწარმოები წარმატებულად ახორციელებენ მათ საქმიანობას არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირის იურიდიული ფორმის ფარგლებში. აღნიშნული ფორმის ფარგლებში საქართველოში მოქმედ ა(ა)იპ-ებს ეკონომიკური საქმიანობის უფლება აქვთ (როგორც დამხმარე საქმიანობის) მათ მიერ შემუშავებული წესდების შესაბამისად ან/და მის გარეშე, თუ ის არ ეწინააღმდეგება კანონით გათვალისწინებულ სხვა რეგულაციებს და მიზნად არ ისახავს კანონსაწინააღმდეგო პროდუქტის/სერვისის წარმოებას. იმ შემთხვევაში, თუ საწარმოს მაღალი ეკონომიკური შემოსავლები უფიქსირდება, შესაძლებელია ა(ა)იპ-ის მფლობელობაში დაფუძნდეს შესაბამისი შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება, რომელიც ბუღალტერიის გამიჯვნის შესაძლებლობას მისცემს საწარმოს მენეჯმენტს.

ფინანსური მხარდამჭერებისთვის აღნიშნული ფორმა მისაღებია იმ თვალსაზრისით, რომ არ ირღვევა სოციალური საწარმოს მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი, რომელიც გულისხმობს მათი მფლობელებისთვის დივიდენდების სახით მოგების გატანის შეზღუდვას. შესაბამისად,

ეკონომიკური საქმიანობით მიღებულ მოგებას სოციალური საწარმო იყენებს სოციალური პასუხისმგებლობის შესასრულებლად ან/და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის (რომლის ფარგლებშიც ფუნქციონირებს) მიზნების დასაფინანსებლად. საქართველოში საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, რომლებსაც აქვთ ეკონომიკური საქმიანობის პრაქტიკა, ძირითადად მას საკუთარი ორგანიზაციის ფარგლებქვეშ ახორციელებენ (76%).

„ცალკე საწარმო დაფუძნებული აქვს 24%-ს, მათ შორის, ვისაც დაფუძნებული აქვს ცალკე საწარმო, უმეტესობას (72,7%) არჩეული აქვს შპს-ს ფორმა. გარდა შპს-სა, ცალკე საწარმოდ რეგისტრაციისას გვხვდება სპს-ს და კოოპერატივის ფორმები”⁵².

გარდა ზემოთ მოყვანილი ინფორმაციისა, საქართველოში შესაძლოა სოციალური საწარმოები გვხვდებოდნენ სხვა იურიდიული ფორმებითაც.

2015 წელს „საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრის“ მიერ მომზადდა საკანონმდებლო წინადადება *”სოციალური მეწარმეობისა და მისი მხარდაჭერის შესახებ“*, რომელიც მიზნად ისახავს კონცეფციის ინსტიტუციონალიზაციასა და მხარდაჭერის მექანიზმების სამართლებრივი საფუძვლების შექმნას.

„თავდაპირველად, როდესაც ამ მიმართულებით მუშაობა დავიწყეთ ჩვენ ვთვლიდით, რომ არ არის საჭირო ცალკე არსებობდეს კანონი სოციალური მეწარმეობის შესახებ, და ამას ვთვლიდით ამდაგვარად იმიტომ, რომ მაშინ საკმაოდ ცოტა იყო ასეთი პრაქტიკულად ფუნქციონირებადი სოციალური საწარმოები საქართველოში. ძალიან ცოტა გვექონდა მაგალითი იმისა, თუ როგორ შეიძლება სოციალური საწარმო აგვარებდეს საზოგადოებრივ პრობლემებს და შესაბამისად ამ რამოდენიმე ორგანიზაციისთვის ცალკე კანონმდებლობის შექმნის განსაკუთრებული აუცილებლობა არ არსებობდა“⁵³.

პირველ საკანონმდებლო ინიციატივაში სოციალური საწარმო განიმარტა, შემდეგი სახით:

„ორგანიზებული სამეწარმეო საქმიანობა სოციალური ზრუნვის, სოციალური ადაპტაციის, სიღარიბის შემცირებისა და დაძლევის, საზოგადოების მოწყვლადი ჯგუფების დასაქმების ხელშეწყობის, საგანმანათლებლო, ჯანმრთელობის დაცვის, კულტურის, სპორტის, გარემოს

⁵² საზოგადოებრივი ორგანიზაციების განვითარება საქართველოში – დინამიკა და ტენდენციები. საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, 2010: 5 - http://segeorgia.org/FILES/doc/95_CS0-Research.pdf (შემოწმდა 21.06.2019)

⁵³ ექსპერტული ინტერვიუ #2, დანართი #2, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-6, გვ.64-65

დაცვის სფეროებში, რომლის მიზანი არ არის უპირატესად მოგების მიღება და პარტნიორთა, მეპაიეთა ან აქციონერთა შორის განაწილება“⁵⁴.

კანონპროექტი საქართველოს ეკონომიკის ესტონურ მოდელზე გადასვლის შემდგომ კიდევ ერთხელ გადაიხედა და 2017 წელს განახლებული ფორმით წარედგინა საქართველოს პარლამენტს, მას შემდგომ, ევროკავშირის დაფინანსებით მიმდინარე პროექტის „სოციალური მეწარმეობა - ინოვაციური მიდგომა ეკონომიკური და სოციალური ცვლილებებისთვის“ ფარგლებში მოეწყო სასწავლო ტური გაერთიანებულ სამეფოსა და პოლონეთში, ასევე ჩატარდა კვლევა⁵⁵ არსებული პრაქტიკების უკეთ შესწავლისა და რეკომენდაციების განვითარების მიზნით.

„ვფიქრობ, ძალიან მნიშვნელოვანია ერთიანი სტრატეგიის შემუშავება, რომ მოხდეს სოციალური მეწარმეობის ნაბიჯ-ნაბიჯ განვითარება. ჩვენი კვლევის ფარგლებში, დაახლოებით მოვიძიეთ, რომ ბოლო 8-9 წელიწადში 5 მილიონ ლარამდე დაიხარჯა უშუალოდ სოციალურ საწარმოებზე და უშუალოდ სოციალური მეწარმეობის პოპულარიზაციაზე, ეს არ მოიცავს ორგანიზაციების ადმინისტრაციულ ხარჯვით ნაწილს (თანამშრომლების ხელფასები და ა.შ.)“⁵⁶ აღნიშნავს სასწავლო ტურის ერთ-ერთი ორგანიზატორი, გიორგი არსენიძე, რომელიც სოციალური მეწარმეობის სფეროში მუშაობის 9 წლიან გამოცდილებას ფლობს. ის ასევე აღნიშნავს, რომ „საქართველოს მთავრობა/სახელმწიფო, სხვადასხვა ფონდების მეშვეობით, ასე ვთქვათ, გაუთვითცნობიერებლად აფინანსებენ სოციალურ საწარმოებს, მაშინ, როდესაც არ არსებობს იურიდიული ბაზა, იურიდიული ცნება, თუ რა არის სოციალური საწარმოები“.

დაფინანსებების მოცულობა, როგორც სახელმწიფო ინსტიტუციები, ისე საერთაშორისო თუ ადგილობრივი დონორი ორგანიზაციების მხრიდან სოციალური საწარმოების დასაფუძნებლად, 9 მილიონ ლარს აღემატება 2009 წლის შემდგომ. ეს კი ხორციელდება

⁵⁴ საკანონმდებლო წინადადება „სოციალური მეწარმეობისა და მისი მხარდაჭერის შესახებ“ კანონპროექტისა და თანმდევ კანონპროექტების შესახებ. მომზადდა „საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრის“ მიერ. 2015: 1 - <https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/132460> (შემოწმდა 01.07.2018)

⁵⁵ „სოციალური მეწარმეობის პრაქტიკა და გამოწვევები საქართველოში“ - ირაკლი მხეიძე, თბილისი (საქართველო), 2017, ელექტრონული გამოცემა ხელმისაწვდომია ბმულზე: <http://bit.ly/SEchallengesinGeorgia> (შემოწმდა 21.06.2019)

⁵⁶ ექსპერტული ინტერვიუ #1, დანართი #1, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-7, გვ.60.

ა(ა)იპ-ის ფორმის ფარგლებში, რაც, გარკვეულწილად, სახავს ისეთ გამომოწვევებს, როგორებიცაა:

- ა(ა)იპ ფორმის არამიმართულობა ეკონომიკურ საქმიანობაზე (ამ ფორმისთვის ძირითადი დამახასიათებელი მიმართულება არაკომერციული საქმიანობაა, სამეწარმეო საქმიანობა კი მხოლოდ დამხმარე ეკონომიკური ხასიათისაა და ის არ უნდა წარმოადგენდეს განვითარების ძირითად მექანიზმს);
- საზოგადოებრივ სექტორში დასაქმებულთა ბიზნეს უნარების სიმწირე - სექტორში ხვდებიან ადამიანები, რომლებიც, თუ შეიძლება ასე ითქვას, მხოლოდ სოციალურად აზროვნებენ, მათი განათლება, გამოცდილება და უნარებიც სწორედ ამ ტიპის საქმიანობაზეა ორიენტირებული, სოციალური მეწარმეობა კი აერთიანებს როგორც სოციალურ, ისე ეკონომიკურ აქტივობებს. ეს, გარკვეულწილად, ზადებს კონკრეტულ გამოწვევებს.

კანონპროექტი 2019 წლის დასაწყისში, უკვე ინიცირდა საქართველოს პარლამენტში, რაც გულისხმობს იმას, რომ ის უკვე განსახილველ ინიციატივათა ნუსხაშია და შემოდგომის სესიებზე იგეგმება გადაწყვეტილების მიღება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კანონპროექტი არ ითხოვს საგადასახადო შეღავათებს სოციალური საწარმოებისათვის. „*სოციალური საწარმოები არის ძალიან განსხვავებული სოციალური მიზნების მქონე. ფორმითაც და საქმიანობის მიდგომებითაც ძალიან განსხვავდება ერთმანეთისგან. მსგავსი საგადასახადო შეღავათების მოთხოვნა ყველა სოციალური საწარმოსთვის შესაძლოა არც იყოს სწორი*“⁵⁷ - აღნიშნავს „საქართველოს სტრატეგიული კვლევების და განვითარების ცენტრის“ სოციალური მეწარმეობის განვითარების პროგრამის კოორდინატორი - ეკა დათუაშვილი. სწორედ მან დაიწყო კონცეფციის პოპულარიზაცია 2009 წელს პარტნიორ ორგანიზაციებთან ერთად, ასევე, მისი მხარდაჭერით განხორციელდა საკანონმდებლო ინიციატივის მომზადება და მასთან დაკავშირებული ყველა ღონისძიება.

კანონპროექტში გათვალისწინებულია:

- სოციალური მეწარმეობის კონცეფციის იურიდიული განმარტება;

⁵⁷ *ექსპერტული ინტერვიუ #2, დანართი #2, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-6, გვ.66*

- სტატუსის მოპოვება (როგორც კომერციული ორგანიზაციებისთვის, ისე არაკომერციული იურიდიული პირებისთვის);
- გრანტის გაცემის შესაძლებლობა სამეწარმეო მიზნებისთვის (ისევე, როგორც სასოფლო კოოპერატივებისა და სასწავლო დაწესებულებების შემთხვევაში არსებული გამოწვევები);
- მოგების 70%-იანი რეინვესტირება საწარმოს განვითარებაში ან/და სოციალური მისიის შესრულებაში, ხოლო 30%-ის პირადი სარგებლის სახით გატანის შესაძლებლობა და ა.შ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საკანონმდებლო წინადადების მნიშვნელობა საქართველოს მაგალითზე - დიდია. „ძალიან რთულია, როდესაც არ არსებობს განმარტება სოციალური მეწარმეობის და არ არის დარეგულირებული საკანონმდებლო დონეზე ერთის მხრივ ისარგებლონ არსებული პროგრამებით და მეორეს მხრივ განვითარდეს ახალი ინიციატივები სოციალური მეწარმეობის ხელშეწყობისთვის“⁵⁸.

კვლევაზე მუშაობის პროცესში, ექსპერტული ინტერვიუებისა და თვისებრივი კვლევის მეთოდების გამოყენების საფუძველზე გამოიკვეთა ის ძირითადი პრიორიტეტები, რომლებზეც სოციალური საწარმოები მუშაობენ. პირობითად, ეს პრიორიტეტები შეგვიძლია დავაჯგუფოთ შემდეგნაირად:

- ტრადიციული რეწვა და ოსტატების ხელშეწყობა;
- შემეცნებითი საშუალებები და ქიმიური საშუალებებისგან თავისუფალი ხის სათამაშოების წარმოება მოზარდებისთვის;
- გარემოს დაცვა და გადაშენების პირას მყოფი მცენარეების გადარჩენა;
- დეკორაციებისა და საყოფაცხოვრებო ნივთების წარმოება მოწყვლადი ჯგუფის წევრების ეკონომიკური და სოციალური ინტეგრაციის მიზნით;
- ნატურალური, ბიოლოგიურად სუფთა ნედლეულის წარმოება, შემდგომ კი მათი გადამუშავება და მზა პროდუქტების წარმოება;
- სერვისები მოწყვლად რეგიონებში ან/და მარგინალური ჯგუფის წარმომადგენლებისთვის;

⁵⁸ ექსპერტული ინტერვიუ #2, დანართი #2, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-6, გვ.67.

- სოციალური სერვისების მიწოდება, ხარისხის გაუმჯობესება და სექტორში შესაბამისი სტანდარტების დამკვიდრება/განვითარება.

კვლევის პროცესში, ასევე, გამოიკვეთა, რომ საკანონმდებლო რეგულირება და ჩარჩო-კონცეფციის შემოღება, პერსპექტიულობის თვალსაზრისით, დადებით გავლენას იქონიებს:

- სოციალური საწარმოს ერთიანი გაგების დამკვიდრებაზე;
- სექტორში ოპერირებადი ორგანიზაციების შესახებ ზუსტი სტატისტიკური მონაცემების მოკრებასა და მათ დამუშავებაზე, განვითარების ტენდენციების რიცხოვნად აღწერასა და ანალიზზე;
- სოციალური მეწარმეობის შესახებ კვლევების ჩატარების შემთხვევაში მეთოდოლოგიის მორგებასა და ზუსტი მონაცემების მიღებაზე.

პერსპექტივებზე საუბრისას არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ სოციალურ საწარმოთა ალიანსის, როგორც ქოლგა ორგანიზაციის როლი მნიშვნელოვნად იზრდება ყოველწლიურად, კონცეფციის განვითარების თვალსაზრისით კი ეს პროცესი სექტორის პერსპექტივებს სახავს.

„წევრების აქტიური ინტერესი ძალიან ნათლად ჩანს, რადგან ამ 3-მა წელმა წევრებს მისცა იმის გააზრების შესაძლებლობა, რომ ალიანსი მათ ბევრჯერ დაეხმარა, მისცა მათ სხვადასხვა აქტივობებში ჩართვის შესაძლებლობა, მათ გაძლიერებას შეუწყო ხელი იმ რესურსებით, რაც ამ 3 წლის მანძილზე ჰქონდა. თუმცა ამ ეტაპზე, ორგანიზაცია სხვა ეტაპზე არის გადასული და მისი შემდგომი განვითარება არის დამოკიდებული თვითონ წევრების აქტიურ ჩართულობაზე“⁵⁹ - აღნიშნავს სოციალურ საწარმოთა ალიანსის აღმასრულებელი დირექტორი, სალომე ხუციშვილი.

ასევე, უნდა აღინიშნოს, რომ სფეროს პერსპექტიულობისთვის მიზანშეწონილია სოციალურ საწარმოთა შორის ჰორიზონტალური კავშირ-ურთიერთობების დამყარება და გაღრმავება.

⁵⁹ ექსპერტული ინტერვიუ #3, დანართი #3, 1-8, გვ.75

დასკვნა და რეკომენდაციები

სოციალური მეწარმეობა არის სოციალური ეკონომიკის ერთ-ერთი ინოვაციური მიმართულება, რომლის მთავარი მიზანია ხარჯთეფექტიანი ეკონომიკური მიდგომებით სოციალური პრობლემების გადაჭრა. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, სოციალური მეწარმეობის განვითარება ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პროგრამულ მიმართულებას უნდა წარმოადგენდეს სახელმწიფოსთვის. კვლევის შედეგად გამოვლინდა, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლება მცირე და საშუალო სამეწარმეო საქმიანობის ხელშეწყობის მიმართულებით არსებული პროგრამების მეშვეობით მხარს უჭერს სოციალური საწარმოების გაძლიერებას, ხოლო საკანონმდებლო ხელისუფლება, რეალურად, 2015 წლის შემდგომ აყენებს კანონპროექტის პლენარულ მოსმენაზე გატანის შესაძლებლობას.

ანალიზისა და შეფასებითი მსჯელობის საფუძველზე, ერთი მხრივ, გამოვლინდა, რომ სოციალური საწარმოებისთვის ევროპის სახელმწიფოებში (ბრიტანეთში, ესპანეთში, იტალიაში) არსებობს მორგებული სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმები და საკანონმდებლო ჩარჩო-რეგულაციები, რომლებიც ორიენტირებულია ამ თემაზე მომუშავე სოციალური საწარმოებისთვის განმავითარებელი ეკოსისტემის ჩამოყალიბებაზე.

მეორე მხრივ, საქართველოს მაგალითის განხილვისას გამოიკვეთა, რომ ერთ-ერთ მთავარ გამოწვევას წარმოადგენს სახელმწიფოს მხრიდან მსგავსი ტიპის მხარდაჭერის მექანიზმების სიმცირე, და ზოგადად, ამ მიმართულებით საკანონმდებლო რეგულაციების არარსებობა. აღნიშნული შეუძლებელს ხდის, რომ სრულყოფილად მოხდეს სოციალური საწარმოების იდენტიფიცირება, ერთიანი გაგების დამკვიდრება, ზუსტი სტატისტიკური მონაცემების მოკრება და მათი დამუშავება, განვითარების ტენდენციების რიცხობრივი აღწერა, ანალიზის და კვლევების ჩატარების შემთხვევაში მეთოდოლოგიის მორგება და ზუსტი მონაცემების მიღება.

„სოციალური მეწარმეობის კანონის“ შემოღების შემთხვევაში შესაძლებელი გახდება სტატისტიკური მონაცემების შეგროვება და ანალიზური მეთოდების გამოყენების საფუძველზე მოტივირებული რეკომენდაციების შემუშავება სფეროს სამომავლო განვითარებისთვის. ასევე, ამჟამად, საქართველოს კანონმდებლობა კრძალავს საგრანტო დაფინანსების გაცემას (ანუ არ მოქმედებს გრანტის არ დაბეგვრის პრინციპი) სამეწარმეო

საქმიანობაზე. გარდა ამისა, კანონმდებლობის შემოღება ხელს შეუწყობს საფინანსო ინსტიტუტების მხრიდანაც სოციალური საწარმოების იურიდიულ აღიარებას, რაც მათთვის მორგებული საკრედიტო შესაძლებლობების განვითარებას შეუწყობს ხელს.

ევროპული გამოცდილების და მეთოდოლოგიის დანერგვა სოციალური მეწარმეობის ეკოსისტემის გაუმჯობესებისა და განვითარებისთვის მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს და ამ მხრივ, ამ გამოცდილების გაზიარება ქართულ რეალობაში რეკომენდირებულია კონცეფციის მდგრადი მხარდაჭერის მექანიზმების შესამუშავებლად. მოკლევადიან პერიოდში, რეკომენდაციის სახით შეიძლება გაიცეს საგადასახადო სისტემებში სოციალური საწარმოების კოდის დანერგვა, რაც გაამარტივებდა ა(ა)იპ-ების ფარგლებში არსებული სოციალური საწარმოების გადასახადების იურიდიულ კლასიფიცირებას.

სოციალური საწარმოები ევროპის მასშტაბით აღიარებულია, როგორც: მოწყვლადი სოციალური ჯგუფებისთვის მორგებული სამუშაო ადგილების შემქმნელი; ეკონომიკური ზრდის წამახალისებელი; მწარმოებლურობის ამმაღლებელი და გარემოსდაცვითი მისიის მქონე ორგანიზაციები.

კვლევამ, ასევე, აჩვენა, რომ ნაშრომში განხილულ ესპანეთისა და გაერთიანებული სამეფოში მხარდაჭერის სქემების მრავალფეროვანი ლანდშაფტის არსებობამ, ქვეყნებში განავითარა სოციალური ეკონომიკა.

საერთაშორისო გლობალური შედეგების მქონე და ადგილობრივი სოციალური საწარმოების პრაქტიკული მაგალითების განხილვამ დაასაბუთა, სოციალური საწარმოების ინდივიდუალური მნიშვნელობა ინოვაციური ბიზნეს მიდგომებით სოციალური ეკონომიკის განვითარების პროცესში.

მნიშვნელოვან ფაქტორად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ ევროპული სახელმწიფოების მხრიდან სოციალური საწარმოების ინსტრუქციური მხარდაჭერა ძლიერ გავლენას ახდენს ინოვაციური ბიზნესის გადაწყვეტილებებზე თავად წარმოადგენდნენ სოციალურ საწარმოებს და ქმნიდნენ სოციალურ ინოვაციას. აქედან გამომდინარე, მრავალმხრივი მხარდაჭერის მექანიზმების შექმნა/განვითარება რეკომენდირებული ფაქტორია როგორც სოციალური საწარმოების განვითარების, ისე სოციალური ინოვაციის მხარდაჭერისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

- საზოგადოებრივი ორგანიზაციების განვითარება საქართველოში – დინამიკა და ტენდენციები, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, თბილისი (საქართველო), 2010, 1-128. ელექტრონული ვერსია - http://segeorgia.org/FILES/doc/95_CSO-Research.pdf (შემოწმდა 09.06.2019).
- საზოგადოებრივი ორგანიზაციების განვითარება საქართველოში – დინამიკა და ტენდენციები. საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, 2010: 5 - http://segeorgia.org/FILES/doc/95_CSO-Research.pdf (შემოწმდა 21.06.2019).
- საკანონმდებლო წინადადება „სოციალური მეწარმეობისა და მისი მხარდაჭერის შესახებ“ კანონპროექტისა და თანმდევი კანონპროექტების შესახებ, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, ლევან ალაფიშვილი. თბილისი (საქართველო), 2015. ელექტრონული ვერსია: <https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/132460> (შემოწმდა 09.06.2019).
- საქართველოს ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტო, სტარტაპ ეკოსისტემა, ელექტრონული ინფორმაცია ხელმისაწვდომია ბმულზე - <https://gita.gov.ge/geo/ecosystem> (შემოწმდა 12.06.2019).
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური - <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/67/organizatsiul-samartlebrivi-formebis-mikhedvit> (შემოწმდა 17.06.2019).
- საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, კვლევა „სოციალური მეწარმეობა - საერთაშორისო გამოცდილება 10 ქვეყნის მაგალითზე“, , თბილისი (საქართველო), 2010. 1-104. ელექტრონული ვერსია: http://segeorgia.org/FILES/doc/96_Socialurimecarmeoba_Kveknebi.pdf (შემოწმდა: 04.06.2019).
- სოციალურ საწარმოთა ალიანსი (საქართველო) - <http://www.seageorgia.ge/> (შემოწმდა 16.06.2019).
- სოციალური მეწარმეობა - საერთაშორისო გამოცდილება 10 ქვეყნის მაგალითზე, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, 2010 წელი. თბილისი (საქართველო), 1-104. ელექტრონული ვერსია: http://segeorgia.org/FILES/doc/96_Socialurimecarmeoba_Kveknebi.pdf (შემოწმდა 17.06.2019).
- სოციალური მეწარმეობის პრაქტიკა და გამოწვევები საქართველოში - ირაკლი მხეიძე, თბილისი (საქართველო), 2017, 1-75, ელექტრონული ვერსია: <http://bit.ly/SEchallengesinGeorgia> (შემოწმდა 21.06.2019).
- სოციალური მეწარმეობის სახელმძღვანელო, მე-3 გამოცემა, საქართველოს სტრატეგიული კვლევებისა და განვითარების ცენტრი, თბილისი (საქართველო), 2019, 1-164, ელექტრონული ვერსია: http://segeorgia.org/FILES/doc/447_Manual%202018%20for%20WEB.pdf (შემოწმდა 12.06.2019).

- A map of social enterprises and their eco-systems in Europe - Employment, Social Affairs and Inclusion, European Union, 2015. 1-169. ელექტრონული ვერსია: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en> (შემოწმდა 21.06.2019).
- Actions That Change Lives – SanPatrignano - 2010, 1-136. ელექტრონული ვერსია: https://www.sanpatrignano.com/wp-content/uploads/2013/02/bilancio_2010_en-2.pdf (შემოწმდა 21.06.2019).
- European Commision, Social Business Initiative, 2011: 1-14. ელექტრონული ვერსია: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/EN/1-2011-682-EN-F1-1.Pdf> (შემოწმდა 04.06.2019).
- European Union - http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en (შემოწმდა 21.06.2019).
- G. Bertola, P. Garibaldi, The Structure and History of Italian Unemployment, 2003, 1-36. ელექტრონული ვერსია: https://www.ifo.de/DocDL/cesifo_wp907.pdf (შემოწმდა 17.06.2019).
- Grameen Danone Foods Ltd. - http://www.danonecommunities.com/index.php/portfolio_page/grameen-damone-food-limited/ (შემოწმდა 19.06.2019).
- Harward Business School; Social Enterprise - <https://www.hbs.edu/socialenterprise/about/Pages/history.aspx> (შემოწმდა 06.06.2019).
- J.J. McMurtry, François Brouard, Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research, Social Enterprises in Canada: An Introduction, 2015. ელექტრონული ვერსია: <https://www.iap-socent.be/sites/default/files/ANSERJ%20%2801%29%206-17.pdf> (შემოწმდა 07.06.2019).
- Janelle A. Kerlin, Social Enterprise in the United States and Europe: Understanding and Learning from the Differences, Athlanta (USA), 2006, 1-17, ელექტრონული ვერსია: http://inovum.si/social/public/files/social_enterprise_in_the_united_states_and_europe.pdf (შემოწმდა 07.06.2019).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Job Creation throught the Social Economy and Social Entrepreneurship; 2013, 1-166, ელექტრონული ვერსია: https://www.oecd.org/cfe/leed/130228_Job%20Creation%20throught%20the%20Social%20Economy%20and%20Social%20Entrepreneurship_RC_FINALBIS.pdf (შემოწმდა: 04.06.2019).
- Oxford Said Business School, Mari Marcel Thekaekara, Stan Thekaekara, Social Justice and Social Entrepreneurship – Contradictionary or Complementary, 2017, 1-11. ელექტრონული ვერსია: http://eureka.sbs.ox.ac.uk/764/1/Social_Justice.pdf (შემოწმდა: 06.06.2019).
- Paul Gosling, Social Enterprise London for Co-operative Solutions, Social co-operatives in Italy, 2003, 1-26. ელექტრონული ვერსია: <http://socialeconomyaz.org/wp-content/uploads/2011/06/SocialCooperativesInItaly.pdf> (შემოწმდა 06.06.2019).

- Social Enterprise Alliance US - <https://socialenterprise.us/about/social-enterprise/> (შემოწმდა: 04.06.2019).
- Social Enterprise Apopo - <https://www.apopo.org/en/who-we-are> (შემოწმდა 19.06.2019).
- Social Enterprise Council of Canada - <http://secouncil.ca/index.php/about/> (შემოწმდა 07.06.2019).
- Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth – European Social Enterprise Law Association, 2015, 1-60. ელექტრონული ვერსია: https://esela.eu/wp-content/uploads/2015/11/legal_mapping_publication_051015_web.pdf (შემოწმდა 21.06.2019).
- Social Enterprise SanPatrignano - <https://www.sanpatrignano.com/> (შემოწმდა 21.06.2019).
- Social Enterprise Terracycle - https://www.terracycle.com/en-US/about-terracycle?utm_campaign=admittance&utm_medium=menu&utm_source=www.terracycle.com (შემოწმდა 19.06.2019).
- Social Enterprise UK - <https://www.socialenterprise.org.uk/the-hidden-revolution> (შემოწმდა 07.06.2019).
- Sutia Kim Alter, Counterpart International, Case Studies in Social Enterprise, Washington (USA), 2002, 1-59. ელექტრონული ვერსია: <http://www.setoolbelt.org/resources/31> (შემოწმდა 07.06.2019).
- World Economic Forum - <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/these-are-the-best-countries-to-be-a-social-entrepreneur/> (შემოწმდა 17.06.2019).